

Projekt

**UCHWAŁA NR
PREZYDENTA MIASTA DĄBROWA GÓRNICZA**

z dnia 2023 r.

w sprawie przyjęcia „Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Dąbrowa Górnicza na lata 2024-2027”

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (tekst jednolity Dz. U. z 2023 r. poz. 40 z późn. zm.) oraz art 87 ust. 1, 3, 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tekst jednolity Dz. U. z 2022 r. poz. 840 z późn. zm.), po uzyskaniu pozytywnej opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, na wniosek Prezydenta Miasta Dąbrowa Górnicza

Rada Miejska w Dąbrowie Górniczej uchwala, co następuje:

§ 1. Uchwala się „Program Opieki nad Zabytkami Gminy Dąbrowa Górnicza na lata 2024-2027” w brzmieniu załącznika do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie Uchwały powierza się Prezydentowi Miasta Dąbrowa Górnicza.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni od jej ogłoszenia w Dzienniku Urzędowym Województwa Śląskiego.

Przewodnicząca Rady
Miejskiej w Dąbrowie
Górniczej

Agnieszka Pasternak

Załącznik do uchwały Nr
Prezydenta Miasta Dąbrowa Górnicza
z dnia 2023 r.

Załącznik Nr 1

**PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI
GMINY DĄBROWA GÓRNICZA
NA LATA 2024-2027**

Muzeum Miejskie „Szygarka”
Dąbrowa Górnicza 2023

Spis treści:	
1. Wstęp.	s. 3
2. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami.	s. 4
3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce.	s. 4
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego.	s. 10
4.1 Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.	s. 10
4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa.	s. 11
5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego.	s. 14
5.1 Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych miasta Dąbrowa Górnicza).	s. 14
5.2 Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego Miasta.	s. 17
5.2.1 Charakterystyka ogólna Dąbrowy Górniczej.	s. 17
5.2.2 Historyczne uwarunkowania ukształtowania struktury przestrzennej Dąbrowy Górniczej.	s. 17
5.2.3 Położenie Dąbrowy Górniczej i jej zasób przyrodniczy.	s. 19
5.2.4 Zarys historii obszaru Dąbrowy Górniczej.	s. 20
5.2.5 Krajobraz kulturowy.	s. 22
5.2.6 Zestawienie obiektów z terenu miasta do Rejestru Zabytków Województwa Śląskiego.	s. 27
5.2.7 Zestawienie obiektów z terenu Dąbrowy Górniczej wpisanych do Gminnej Ewidencji Zabytków.	s. 30
5.2.8 Zabytki ruchome.	s. 31
5.2.9 Zabytki archeologiczne z uwzględnieniem działalności Muzeum w ochronie dziedzictwa archeologicznego.	s. 33
6. Dziedzictwo niematerialne, upamiętnienia na terenie miasta oraz działalność instytucji w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego.	s. 34
7. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans i zagrożeń.	s. 36
8. Założenia programowe.	s. 37
9. Instrumentarium realizacji programu opieki nad zabytkami.	s. 39
10. Zasady oceny realizacji programu opieki nad zabytkami.	s. 39
11. Źródła finansowania programu opieki nad zabytkami.	s. 40
11.1. Dotacje.	s. 40
12. Realizacja i finansowanie przez gminę zadań z zakresu ochrony zabytków.	s. 41
13. Spis tabel i map.	s. 41
Załącznik nr 1 - Bibliografia	s. 43

1. Wstęp

Zabytki i szeroko rozumiane dziedzictwo kulturowe jest nieodłącznym elementem działalności człowieka. Historia poszczególnych państw, regionów i gmin pozostawia po sobie oprócz dokumentów pisanych, publikacji i ikonografii także krajobraz kulturowy i zabytki wytworzone w toku dziejów. Tworzą one bardzo ważny element tożsamości narodowej i regionalnej oraz są fundamentem w formowaniu się tzw. „Małych Ojczyzn”.

Jednym ze sposobów ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków jest Gminny Program Opieki nad Zabytkami, zwany dalej „Programem”. Zgodnie z art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. 2022 poz. 840 z późn. zm.) samorząd lokalny Dąbrowy Górniczej sporządza taki program oraz w cyklu kilkuletnim go aktualizuje. Jest to dokument polityki administracyjnej w zakresie podejmowanych działań dotyczących inicjowania, wspierania i koordynowania prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego. Działania te określone są w odniesieniu do całego obszaru miasta w jego granicach administracyjnych. Przedsięwzięcia związane z szeroko pojętą ochroną zabytków skierowane są do wszystkich mieszkańców miasta, a w szczególności do ich właścicieli i użytkowników. Społeczność lokalna, do której adresowany jest poniższy dokument jest beneficjentem ostatecznym jego zapisów. Treści sformułowane w Gminnym Programie Opieki nad Zabytkami Dąbrowy Górniczej mają za zadanie wzbudzenie w lokalnej społeczności świadomości wspólnoty kulturowej. Ponadto zapisy Programu mają na celu wytworzenie lokalnych postaw patriotycznych, poczucia dumy z bycia mieszkańcem Dąbrowy Górniczej, a także zachęcać do działań na rzecz ochrony wartości zabytkowej i kulturowej najbliższego otoczenia.

Niniejszy Program oparty jest o ogólnokrajowe założenia metodologiczne, określa kierunki działań w zakresie opieki nad zabytkami na obszarze miasta, a w szczególności wskazuje konieczne do wykonania zadania oraz sugeruje sposoby ich realizacji poprzez określenie podstawowych działań organizacyjnych, finansowych, promocyjnych i ochronnych. Jest swoistym poradnikiem i zbiorem wskazówek dla pracowników administracji lokalnej oraz mieszkańców. Jednym z najważniejszych celów Programu jest wskazanie dróg do realizacji widocznej i akceptowanej społecznie poprawy w zakresie stanu zachowania i utrzymania obiektów zabytkowych znajdujących się na terenie miasta. Ponadto Program jest dokumentem mającym wzbudzać zaangażowanie mieszkańców w opiekę nad zabytkami i zachęcać ich do współpracy w tym zakresie z władzami miasta.

Program stanowi metodyczne uporządkowanie wiedzy na temat stanu obecnego oraz wizji działań przyszłych związanych z ochroną zabytków. Dlatego też jest pomocą dla aparatu administracyjnego w aktywnym zarządzaniu zasobem stanowiącym dziedzictwo kulturowe miasta. Niezwykle ważna w realizacji Programu jest współpraca środowisk samorządowych, konserwatorskich i lokalnych przy jego realizacji. Działania związane z realizacją Programu w założeniu jego twórców mają przynieść wymierne korzyści takie jak: zachowanie dziedzictwa kulturowego dla przyszłych pokoleń, polepszenie stanu obiektów zabytkowych, zwiększenie atrakcyjności przestrzeni publicznych i doprowadzenie do wzrostu rozwoju społeczno-gospodarczego i aktywizacji turystycznej miasta w oparciu o jego zasób zabytkowy.

2. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami

Gminny program opieki nad zabytkami powstał na podstawie art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. 2022 poz. 840 z późn. zm.). Rozdział 8 w/w ustawy traktuje o tworzeniu Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, który jest nadrzędnym dokumentem w odniesieniu do lokalnych programów opieki. Art. 87 ustawy stanowi, że zarząd województwa, powiatu lub wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza na okres 4 lat odpowiednio wojewódzki, powiatowy lub gminny program opieki nad zabytkami.

Program opieki nad zabytkami na poziomie gminnym jest tworzony w oparciu o Gminną Ewidencję Zabytków, przyjmuje go rada gminy, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków. Program jest następnie ogłaszany w wojewódzkim dzienniku urzędowym. Z jego realizacji prezydent miasta sporządza co 2 lata sprawozdanie, które przedstawia radzie gminy.

Program taki ma na celu, w szczególności:

- 1) uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego, dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- 2) zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- 3) wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- 4) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- 5) określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- 6) podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Prawne regulacje poświęcone ochronie zabytków w Polsce znaleźć można w następujących ustawach:

- **Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej** z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Z 1997 r., nr 78 poz. 483 z późn. zm.)

W artykule 5 ustawy zasadniczej czytamy: „Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju”.

W artykule 6 ust. 1 zawarte jest stwierdzenie, że: “Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju oraz (...) udziela pomocy Polakom zamieszkałym za granicą w zachowaniu ich związków z narodowym dziedzictwem kulturalnym”.

W artykule 86 czytamy: „Każdy jest zobowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa ustawa.

- **Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami** z dnia 23 lipca 2003 r. (Dz.U. 2022 poz. 840 z późn. zm.)

Ustawa ta jest głównym aktem prawnym dotyczącym ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce. Określa ona politykę zarządzania zabytkami oraz wyznacza główne zadania państwa oraz obywateli. Wprowadza także pojęcia ochrony zabytków i opieki nad nimi, dlatego też przy opracowywaniu niniejszego dokumentu należy odnieść się do szeregu artykułów w niej zawartych.

Ważne dla opracowywania tego dokumentu są kolejne artykuły w/w ustawy, które znajdują krótkie omówienie w dalszej części rozdziału. Będą to kolejno artykuły: 3, 4, 5, 6, 7, 16, 17 i 18, 19, 21, 22 i 89.

Art. 3 ustawy określa podstawowe pojęcia użyte w ustawie, czyli: zabytek, zabytek nieruchomy, zabytek ruchomy, zabytek archeologiczny, instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami, prace konserwatorskie, prace restauratorskie, roboty budowlane, badania: konserwatorskie, architektoniczne, archeologiczne, historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny, historyczny zespół budowlany, krajobraz kulturowy, otoczenie zabytku. Jednym z najważniejszych pojęć określonych w ustawie to pojęcie zabytku, który ujęty jest jako nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, które są dziełem człowieka lub związane są z jego działalnością. Stanowią one świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Art. 4 ustawy traktuje o ochronie zabytków, która polega na podejmowaniu w szczególności przez organy administracji publicznej działań mających na celu zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie. Ponadto działania organów administracji winny iść w kierunku udaremnienia niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków, a także przeciwdziałania kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę. Ważnym aspektem działania administracji jest uwzględnianie ochrony zabytków w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Art. 5 definiuje zagadnienia związane z opieką nad zabytkiem, która winna być sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza. Polega ona w szczególności, na zapewnieniu warunków:

1. naukowego badania i dokumentowania zabytku;
2. prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
3. zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
4. korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
5. popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Art. 6 obejmuje szeroko rozumianą definicję zabytku i w układzie rzeczowym klasyfikuje przedmioty ochrony, które w myśl zapisów podlegają ochronie i opiece bez względu na stan zachowania, a mianowicie zabytki nieruchome będące w szczególności:

- a) krajobrazami kulturowymi,
- b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
- c) dziełami architektury i budownictwa,
- d) dziełami budownictwa obronnego,
- e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
- f) cmentarzami,
- g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
- h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

W dalszej części art. 6 wymienione są podlegające ochronie i opiece zabytki ruchome będące, w szczególności:

- a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
- b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
- c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
- d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
- e) materiałami bibliotecznymi,
- f) instrumentami muzycznymi,
- g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
- h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

Kolejna grupa zabytków wymieniona w art. 6 to zabytki archeologiczne będące, w szczególności:

- a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
- b) cmentarzyskami,
- c) kurhanami,
- d) relikdami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Zgodnie z ustawą ochronie mogą podlegać także nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

Art. 7 ustawy dotyczy form ochrony zabytków, którymi są:

- 1) wpis do rejestru zabytków;
- 1a) wpis na listę Skarbów Dziedzictwa,
- 2) uznanie za pomnik historii;
- 3) utworzenie parku kulturowego;
- 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Art. 16 ustawy stanowi o możliwościach tworzenia parków kulturowych. Zgodnie z zapisami ustawy rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały, może utworzyć park kulturowy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej. Park kulturowy jest formą ochrony zabytków mającą szczególne znaczenie przy ochronie krajobrazu kulturowego, niezależnie od tego, czy na terenie tym znajdują się zabytki objęte innymi formami ochrony. Zapisy dotyczące parku kulturowego są kontynuowane w **art. 17** ustawy, gdzie określono możliwe do ustanowienia zakazy i ograniczenia dotyczące tworzonego parku kulturowego, a w szczególności dotyczące:

1. prowadzenia robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej;
2. zmiany sposobu korzystania z zabytków nieruchomych;
3. umieszczania tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1;

Ponadto w **art.17** wskazano możliwość ustanowienia zasad i warunków sytuowania obiektów małej architektury oraz składowania lub magazynowania odpadów.

Art. 18 ustawy dotyczy m.in. uwzględniania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami przy określaniu ustaleń strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, strategii rozwoju ponadlokalnego, planów ogólnych gmin, miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, miejscowych planów odbudowy albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego. Ponadto w koncepcji, strategiach, analizach, planach i studiach, w szczególności:

- 1) uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- 2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;
- 3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami.

Art. 19 odnosi się do zasad ustalenia planu ogólnego gminy, miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego oraz miejscowego planu odbudowy, w których uwzględnia się w szczególności ochronę:

- 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
- 3) parków kulturowych.

Powyższy artykuł wskazuje, że w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu

lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego uwzględnia się w szczególności ochronę:

- 1) zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) innych zabytków nieruchomości, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.

Artykuł ten odnosi się także do uchwały określającej zasady i warunki sytuowania obiektów małej architektury, tablic i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń, w których należy także uwzględnić w szczególności:

- 1) ochronę zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) ochronę zabytków nieruchomości, innych niż wymienione w pkt 1, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
- 3) wnioski i rekomendacje audytów krajobrazowych oraz plany ochrony parków krajobrazowych.

W przypadku, gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się przy określaniu ustaleń planów, o których mowa powyżej.

W miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

Art. 21 traktuje o ewidencji zabytków, która winna być podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy.

Art. 22 reguluje zagadnienie ewidencji zabytków, a w szczególności reguluje sprawę prowadzenia gminnej ewidencji zabytków. Zgodnie z tymi regulacjami Generalny Konserwator Zabytków prowadzi krajową ewidencję zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków. Wojewódzki konserwator zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa. Włączenie karty ewidencyjnej zabytku ruchomego niewpisanego do rejestru do wojewódzkiej ewidencji zabytków może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomości z terenu gminy.

W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
- 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
- 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Art. 89 wskazuje organy ochrony zabytków, którymi są:

- 1) minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu, którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;
- 2) wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków.

- **Ustawa Prawo budowlane** z dnia 7 lipca 1994 r. (Dz. U. 2023 poz. 682 z późn. zm.)

Ustawa traktuje zabytki w sposób szczególny i podkreśla fakt, że obiekt budowlany należy projektować i budować, zapewniając ochronę obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów objętych ochroną konserwatorską.

- **Ustawa o samorządzie gminnym** z dnia 8 marca 1990 roku (Dz. U. 2023 poz. 40 z późn.zm.)

Art. 7 ust.1 pkt 9 ustawy informuje, że zaspokajanie potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne gminy obejmują zagadnienia związane z ochroną zabytków i opieką nad zabytkami.

Wyżej omówione akty prawne są najważniejszymi dokumentami legislacyjnymi, na których opierają się działania władz państwowych, wojewódzkich i samorządowych w zakresie ochrony

i opieki nad zabytkami. Wiele jednak działań wykracza poza zapisy w/w ustaw, dlatego też dodatkowe uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami zawierają m.in.:

- **Ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym** z dnia 27 marca 2003 r. (Dz.U. 2023 poz. 977 z późn. zm.)

Ustawa ta precyzuje, co powinno być uwzględniane podczas sporządzania studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, a także ustaleniach lokalizacji inwestycji celu publicznego. W planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym należy uwzględnić wymagania dotyczące ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, a także dóbr kultury współczesnej.

- **Ustawa Prawo ochrony środowiska** z dnia 27 kwietnia 2001 r. (Dz.U. 2022 poz. 2556 z późn. zm.)

Ustawa wskazuje, że ochrona środowiska polega na zachowaniu wartości kulturowych. Dodatkowo ustanawia, iż prognoza oddziaływania na środowisko, sporządzana przy okazji opracowywania: polityk, strategii, planów lub programów powinna: określać, analizować i oceniać przewidywane, znaczące oddziaływanie na środowisko, a także zabytki.

- **Ustawa o ochronie przyrody** z dnia 16 kwietnia 2004 r. (Dz.U. 2023 poz. 1336 z późn. zm.)

Ustawa określa m. in. procedury dotyczące wycinki i pielęgnacji drzew na terenach objętych prawną ochroną konserwatorską. Wojewódzki konserwator zabytków wydaje zezwolenia na usunięcie drzew lub krzewów z terenów nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków.

- **Ustawa o gospodarce nieruchomościami** z dnia 21 sierpnia 1997 r. (Dz.U. 2023 poz. 344 z późn. zm.)

Zapisy ustawy stanowią, że jednym z celów publicznych jest opieka nad nieruchomościami stanowiącymi zabytki w rozumieniu przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz precyzuje, jakie działania wymagają pozwolenia Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

- **Ustawa o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej** z dnia 25 października 1991 r. (Dz.U. 2020 poz. 194 z późn. zm.)

W rozumieniu ustawy działalność kulturalna polega na tworzeniu, upowszechnianiu i ochronie kultury. Państwo sprawuje mecenat nad działalnością kulturalną polegający na wspieraniu i promocji twórczości, edukacji i oświaty kulturalnej, działań i inicjatyw kulturalnych, a także opieki nad zabytkami i ochrony dziedzictwa narodowego w Rzeczypospolitej Polskiej i za granicą. Ustawa stanowi, że jednostki samorządu terytorialnego organizują działalność kulturalną, tworząc samorządowe instytucje kultury, dla których prowadzenie takiej działalności jest podstawowym celem statutowym. Prowadzenie działalności kulturalnej jest zadaniem własnym jednostek samorządu terytorialnego o charakterze obowiązkowym.

- **Ustawa o działalności pożytku publicznego i wolontariacie** z dnia 24 kwietnia 2003 r. (Dz.U. 2023 poz. 571)

Ustawa stanowi, że gminy mogą wspierać działalność kulturalną związaną z ochroną zabytków i tradycji prowadzoną przez organizacje pozarządowe/stowarzyszenia.

Duża część zasobów zabytkowych znajduje się w gestii muzeów i bibliotek. Stąd ważne zapisy związane z zasadami ochrony zabytków znajdujących się w tych instytucjach uregulowano w następujących dokumentach legislacyjnych:

- **Ustawa o muzeach** z dnia 21 listopada 1996 r. (Dz.U. 2022 poz. 385)

Ustawa ta zawiera zapisy o przechowywaniu, zabezpieczaniu i udostępnianiu zabytków. Zgodnie z zapisami tej ustawy, Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego określa, w drodze rozporządzenia, zakres, formy i sposób ewidencjonowania zabytków w muzeach.

- **Ustawa o bibliotekach** z dnia 27 czerwca 1997 r. (Dz.U. 2022 poz. 2393)

Zapisy tej stanowią, że biblioteki i ich zbiory stanowią dobro narodowe oraz służą zachowaniu dziedzictwa narodowego. Biblioteki organizują i zapewniają dostęp do zasobów dorobku nauki i kultury polskiej oraz światowej.

Kolejnym obszarem gromadzenia obiektów zabytkowych są archiwa. Ochronę materiałów archiwalnych regulują przepisy, które zawiera:

- **Ustawa o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach** z dnia 14 lipca 1983 r. (Dz.U. 2020 poz. 164 z późn. zm.).

Narodowy zasób archiwalny służy nauce, kulturze, gospodarce narodowej oraz potrzebom obywateli. Nadzór nad narodowym zasobem archiwalnym sprawuje minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego za pośrednictwem Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych.

Pozostałe akty wykonawcze i rozporządzenia regulujące sferę ochrony i opieki nad zabytkami znajdują się w poniższym zestawieniu. Są to:

- Rozporządzenie Ministra Kultury z 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków (Dz. U. z 2004 roku Nr 30, poz. 259), ustawa mówi, że starosta w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, może umieszczać na zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru znak informujący o tym, iż zabytek ten podlega ochronie,
- Rozporządzenie Ministra Kultury z 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych (Dz. U. z 2004 roku Nr 71, poz. 650),
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 kwietnia 2004 r. w sprawie organizacji wojewódzkich urzędów ochrony zabytków (Dz. U. z 2004 roku Nr 75, poz. 706),
- Rozporządzenie Ministra Kultury z 27 kwietnia 2004 r. w sprawie Polskiego Komitetu Doradczego (Dz. U. z 2004 roku Nr 102, poz. 1066),
- Rozporządzenie Ministra Kultury z 10 maja 2004 r. w sprawie rzeczoznawców Ministra Kultury w zakresie opieki nad zabytkami (Dz. U. z 2020 roku poz.1901),
- Rozporządzenie ministra Kultury z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki „Za opieką nad zabytkiem” (Dz. U. z 2004 roku Nr 124, poz. 1304 z późn. zm.),
- Rozporządzenie Ministra Kultury z 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. z 2004 roku Nr 212. poz. 2153),
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 stycznia 2014 r. w sprawie udzielania dotacji na badania archeologiczne (Dz. U. z 2014 r., poz. 110),
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków za granicę (Dz. U. z 2011 roku Nr 89, poz. 510),
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz.U. z 2021 r., poz. 56),
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz.U. z 2021 r., poz. 81),
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 19 lipca 2019 r. w sprawie wzorów dokumentów oceny wskazującej czas powstania zabytku, wyceny zabytku oraz

potwierdzenia wwozu zabytku na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 2019 roku poz.1470).

4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

4.1 Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Strategiczne cele polityki państwa i uwarunkowania formalnoprawne w zakresie ochrony zabytków zostały zawarte w Krajowym Programie Ochrony Zabytków i w Narodowej Strategii Rozwoju Kultury. Program Opieki nad Zabytkami Gminy Dąbrowa Górnicza na lata 2024 – 2027 wpisuje je w założenia poprzednio obowiązujących dokumentów, których zapisy przytaczamy poniżej:

- **Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019-2022** – Uchwała Nr 82 Rady Ministrów z dnia 13 sierpnia 2019 r. (M.P. 2022 poz. 998 z późn. zm.)

Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami obowiązywał do 2022 roku jednak warto przypomnieć jego zapisy. Głównym celem w/w programu jest stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami, a cel ten jest realizowany przez następujące 3 cele szczegółowe i podporządkowane im kierunki działań:

Cel szczegółowy - Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego

Kierunki działania:

1. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym
2. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie centralnym

Cel szczegółowy - Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami

Kierunki działania:

1. Merytoryczne wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami
2. Podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego

Cel szczegółowy - Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego

Kierunki działania:

1. Upowszechnienie wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego i jego wartości.
2. Tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami.

- **Narodowa strategia rozwoju kultury na lata 2004–2013** oraz **Uzupełnienie Narodowej strategii rozwoju kultury na lata 2004-2020** (dokument wdrożeniowy: Narodowy program kultury „Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Kulturowego na lata 2004-2013”)

Strategia obowiązywała do roku 2022 nie mniej jednak trzeba przypomnieć jej zapisy. Strategia ta powstała jako dokument tworzący ramy dla nowoczesnego gospodarowania dziedzictwem kulturowym Polski, przy jego maksymalnym zachowaniu, jak również wykorzystaniu w podstawowym celu, jakim jest działanie na rzecz zrównoważonego rozwoju kulturowego regionów Polski. W ramach realizacji spójnych działań w poszczególnych regionach Polski, zostały wyodrębnione główne zadania i priorytety w dziedzinie kultury.

Celem programu jest intensyfikacja ochrony i upowszechniania dziedzictwa kulturowego, w tym kompleksowa poprawa stanu zabytków oraz rozwój kolekcji muzealnych. Cel ma być osiągnięty poprzez:

- 1) poprawę stanu zachowania zabytków;
- 2) zwiększenie narodowego zasobu dziedzictwa kulturowego (w tym także dziedzictwa archeologicznego);
- 3) kompleksową rewaloryzację zabytków i ich adaptację na cele inne niż kulturalne;
- 4) zwiększenie roli zabytków i muzealiów w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości poprzez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych;

- 5) poprawę warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w zakresie ochrony zabytków i ich dokumentacji;
- 6) zabezpieczenie zabytków, muzealiów i archiwaliów przed skutkami klęsk żywiołowych, kradzieżami i nielegalnym wywozem za granicę oraz na wypadek sytuacji kryzysowych i konfliktu zbrojnego.

Realizacja programu odbywa się w ramach dwóch komplementarnych priorytetów:

Priorytet 1 „Rewaloryzacja zabytków nieruchomych i ruchomych” – poprawa stanu zachowania zabytków, działania rewaloryzacyjne, konserwacyjne, modernizacyjne, adaptacja i ochrona obiektów zabytkowych, poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w zakresie ochrony zabytków, prace dokumentacyjne, działania mające na celu zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki, zabezpieczenie zabytków, muzealiów i archiwaliów przed skutkami klęsk żywiołowych, kradzieżami i nielegalnym wywozem za granicę.

Priorytet 2 „Rozwój i koncentracja kolekcji muzealnych” – dotyczy zadań związanych z zakupami dzieł sztuki i kolekcji dla instytucji muzealnych, zakupami starodruków i archiwaliów, konserwacji i digitalizacji muzealiów, archiwów, starodruków, księgozbiorów oraz zbiorów filmowych, wspieraniu rozwoju pracowni konserwatorskich oraz nowych technik konserwacji zabytków ruchomych.

Ponadto szereg informacji o kierunkach działania władz państwowych w zakresie ochrony i opieki na zabytkami odnajdujemy w takich dokumentach jak:

- **Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2030** – Uchwała Nr 155 Rady Ministrów z dnia 27 października 2020 r. (M.P. 2020 poz. 1060)

Głównym celem tej strategii jest wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków. Obszar drugi tej strategii poświęcony jest kulturze i wskazuje na tożsamość oraz postawy obywatelskie jako jedne ze składowych postępu w zakresie poprawy życia społecznego i kulturalnego. Wymienia się tutaj także aspekty hamujące ten postęp, a mianowicie: zły stan zabytków, niewykorzystany potencjał szlaków kulturowych, niewystarczający poziom ochrony zbiorów wchodzących w skład narodowego zasobu bibliotecznego oraz braki w infrastrukturze archiwów państwowych, ale także wskazuje się na rosnący potencjał muzeów w zakresie budowania kapitału społecznego. Strategia podaje szczegółowe cele, kierunki interwencji i narzędzia realizacji w zakresie wzmacniania roli kultury i budowania tożsamości i postaw obywatelskich. Rola ta niewątpliwie związana jest ściśle z ochroną i opieką nad zabytkami. Działaniami proponowanymi w strategii są:

- ochrona dziedzictwa kulturowego,
- gromadzenie i zachowywanie dóbr kultury,
- digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury.

4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa

Program Opieki nad Zabytkami Gminy Dąbrowa Górnicza na lata 2024 – 2027 wykazuje spójność zarówno z programami o charakterze wojewódzkim, a w szczególności z następującymi programami strategicznymi i ich celami:

- **Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w województwie śląskim na lata 2022 - 2025** - Uchwała Nr VI/43/9/2022 Sejmiku Województwa śląskiego z dnia 25.04.2022 r. (Dz. U. Woj. Śl. z 2022 r. poz. 3000 z późn. zm.)

Program opiera się na stwierdzeniach zawartych we wprowadzeniu, brzmiących następująco: *„Zabytki to ślady działalności ludzkiej. Są niezastąpionym źródłem informacji o życiu i działaniach człowieka oraz o historycznym rozwoju umiejętności artystycznej i technicznej. [...] Tendencje europejskie i polityka państwa skłaniają się do skoncentrowania ochrony i opieki nad zabytkami w regionach, jako obszarach najbardziej efektywnych i docelowych miejsc oddziaływania wdrażanych polityk i programów. [...] Na terenie województwa śląskiego od wieków krzyżowały się główne europejskie trakty handlowe łączące północ z południem, z doliną Odry oraz zachód ze wschodem, pasmem nizin położonych wzdłuż północnego przedgórze Sudetów i Karpat. Takie usytuowanie ziem województwa umożliwiało wielowiekowe*

kontakty z Europą Południową i Zachodnią, co zaowocowało swoistą mieszkanką narodów, kultur i religii. Wielokulturowość ziem województwa przejawia się w dziełach pochodzących z różnych prądów kulturowych oraz w bogactwie kultury duchowej znajdującej odzwierciedlenie w wierzeniach, języku, obrzędowości – jest atutem i szansą rozwoju województwa”.

Ponadto celem głównym programu jest poprawa stanu zachowania zabytków oraz włączenie ich w procesy rozwoju gospodarczego i społecznego województwa z uwzględnieniem zasady zrównoważonego rozwoju. Misja programu winna być realizowana za pomocą wyznaczonych celów strategicznych:

- Cel strategiczny I – Zrównoważone zachowanie dziedzictwa kulturowego (materialnego i niematerialnego) i włączenie go w zarządzanie procesami gospodarczymi,
- Cel strategiczny II – Kształtowanie pozytywnego klimatu dla instytucji i włączenia społecznego w opiekę nad dziedzictwem kulturowym regionu.

O wartości dziedzictwa stanowi jego autentyczność rozumiana jako zachowana oryginalna substancja materialna oraz konteksty kulturowe. Właściwie zachowane, autentyczne, atrakcyjnie eksponowane i udostępnione zabytki będą stanowić ważny element rozwoju gospodarczego regionu. Dla celu strategicznego sformułowano trzy cele operacyjne:

- I.1 – Weryfikacja zasobów zabytkowych województwa
- I.2 – Budowa kompleksowej strategii i wywiedzionego z niej systemu zarządzania dziedzictwem kulturowym województwa
- I.3 – Zarządzanie materialnym i niematerialnym dziedzictwem, jako element strategii gospodarczej województwa śląskiego.

Poszanowanie dla zabytków, historii i tradycji regionu wynika z wiedzy i identyfikacji z daną przestrzenią. Jedynie wysoka świadomość społeczna o wartościach zabytków i tradycji oraz potrzeba ich zachowania dla przyszłych pokoleń są w stanie zapewnić kształtowanie obrazu kulturowego województwa z poszanowaniem jego historii i według zasad zrównoważonego rozwoju. Osiągnięcie tego celu wymaga propagowania wiedzy o zabytkach oraz aktywizacji społeczeństwa na rzecz opieki nad zabytkami. Cele te można osiągnąć przez szeroko zakrojone działania edukacyjne oraz popularyzację i promocję wiedzy o zabytkach, a także wspieranie działań zachęcających do poznawania dziedzictwa kulturowego regionu i stosowanie zachęt do pracy na rzecz opieki nad zabytkami przez nagradzanie przykładów dobrych praktyk.

Dla drugiego celu strategicznego sformułowano dwa cele operacyjne:

- II.1 – Upowszechnianie wiedzy o zabytkach oraz sposobach opieki nad zabytkami na wszystkich poziomach edukacji
- II.2 – Włączenie społeczności lokalnych w procesy opieki nad dziedzictwem kulturowym od poziomu strategii do wspólnych, systemowych działań.

Województwo śląskie jest obszarem o wyjątkowym, zróżnicowanym i bogatym dziedzictwie kulturowym. Zasoby dziedzictwa, zarówno materialne, jak i niematerialne, mają szczególne znaczenie w zachowaniu tożsamości regionu oraz kształtowaniu atrakcyjności gospodarczej i turystycznej województwa. W obszarze tym wyróżniono szereg makroregionów kulturowych, a w tym także Zagłębie, będące miejscem, gdzie leży Dąbrowa Górnicza. W programie wskazano także na specyficzne dziedzictwo krajobrazu kulturowego, a m.in. krajobraz górnictwa i hutnictwa kruszcowego oraz rudy darniowej żelaza – wiele tego typu śladów znajdujemy na terenie Dąbrowy Górniczej.

Dąbrowa Górnicza wymieniana jest także wśród miast posiadających w swoich zasobach zabytkową substancję przemysłową. Zabytki wywodzące się z okresu industrializacji (od XVIII do XX wieku) są szczególnie ważną grupą obiektów zabytkowych województwa wyróżniającą się w skali kraju i Europy. Są to zespoły obiektów przemysłowych związanych z:

- górnictwem węgla kamiennego (m.in. zespół budynków kopalni Ignacy w Rybniku Niewiadomiu; zespół ruchu I kopalni Saturn w Czeladzi; zabudowa szybu Andrzej dawnej kopalni Błogosławieństwo Boże, obecnie Pokój, w Rudzie Śląskiej - Wirku; zabudowa szybu Franciszek kopalni Wawel w Rudzie Śląskiej; kopalnia Marcel w Radlinie, kopalnia Anna w Pszowie, kopalnia Królowa Luiza w Zabrze-Zaborzu; dawna kopalnia Guido oraz Główna Kluczowa Sztolnia Dziedziczna w Zabrze; zespół szybu Alfred kopalni Wełnowiec w Katowicach-Wełnowcu; zespół szybu Bartosz kopalni Katowice w Katowicach);

- wydobyciem i przetwórstwem metali nieżelaznych (m.in. Zakłady Metalowe Silesia w Świętochłowicach-Lipinach; podziemia Zabytkowej Kopalni Rud Srebronośnych i Sztolnia Czarnego Pstrąga w Tarnowskich Górach);
- hutnictwem żelaza (m.in. wieża wsadowa huty Waleska w Palowicach; wieża wyciągowa do wsadu wielkopieczowego w Porębie; dawna Królewska Odlewnia Żeliwa, obecnie GZUT SA. w Gliwicach; Zespół Huty w Tychach - Paprocanach, Huta Częstochowa w Częstochowie, **Huta Bankowa w Dąbrowie Górniczej**, Huta Pokój w Rudzie Śląskiej, Huta Zabrze w Zabrzu.

Innym ważnym aspektem w upowszechnianiu wiedzy na temat zabytków przemysłowych jest funkcjonowanie Szlaku Zabytków Techniki, którego składową stanowi Kopalnia Cwiczebna Muzeum Miejskiego „Szygarka” w Dąbrowie Górniczej. Szlak Zabytków Techniki jest tematycznym, samochodowym szlakiem turystycznym, który łączy obiekty związane z dziedzictwem przemysłowym województwa śląskiego. Obecnie tworzy go 40 obiektów. Szlak prezentuje najciekawsze pod względem walorów turystycznych, historycznych i architektonicznych obiekty przemysłowe w województwie śląskim i jest najbardziej interesującą trasą turystyki industrialnej w Polsce. W 2009 roku SZT odwiedziło 470 tys. turystów, rok później było to już pół miliona osób, w 2011 roku 537 tys., w 2012 roku 580 tys. zwiedzających. W roku 2013 obiekty znajdujące się na szlaku odwiedziło już 630 tys. osób. W latach 2016 i 2017 było to już ponad 760 tys. osób. W czołówce najbardziej popularnych obiektów Szlaku znajdują się nie tylko kopalnie (Guido w Zabrzu oraz Kopalnia Rud Srebronośnych w Tarnowskich Górach), ale i dąbrowska - Kopalnia Cwiczebna Muzeum Miejskiego „Szygarka”. Została ona wybudowana w latach 1927– 1929 w południowo-wschodniej części terenów górniczych dawnej kopalni węgla „Paryż” i służyła głównie jako obiekt szkoleń pobliskiej Państwowej Szkoły Górniczej i Hutniczej.

Szlak Zabytków Techniki, jako jeden z głównych markowych produktów turystycznych województwa śląskiego prezentuje region na turystycznej mapie kraju. Znaczenie i powodzenie szlaku zostało zauważone na arenie krajowej i międzynarodowej. Szlak był wielokrotnie nagradzany. W 2008 roku otrzymał Złoty Certyfikat Polskiej Organizacji Turystycznej dla najlepszego produktu turystycznego w kraju. W 2010 roku Szlak dołączył do Europejskiego Szlaku Dziedzictwa Przemysłowego (European Route of Industrial Heritage – ERIH), a w tym samym roku został nagrodzony Złotym Medalem Targów Poznańskich dla najlepszego produktu turystycznego w Polsce. Od 2010 roku w czerwcu organizowane jest Święto Szlaku Zabytków Techniki – Industriada, które co roku przyciąga coraz większe grono miłośników techniki. W roku 2013 Święto Szlaku Zabytków Techniki – Industriada otrzymało certyfikat w konkursie Polskiej Organizacji Turystycznej na Najlepszy Produkt Turystyczny Polski, w 2017 roku nagrodzona została Złotym Certyfikatem Polskiej Organizacji Turystycznej. Od roku 2020 Operatorem Szlaku Zabytków Techniki jest Muzeum Górnictwa Węglowego w Zabrzu.

- **Strategia Rozwoju Województwa Śląskiego „Śląskie 2030”** (Uchwała Sejmiku Województwa Śląskiego nr VI/24/1/2020 z dnia 19 października 2020 r.)

W Strategii w ramach przedsięwzięcia Turystyczne Śląskie wyznaczono następujący zakres działań spójny z przedmiotowym opracowaniem:

- Tworzenie i rozwój atrakcyjnej oferty turystycznej: Beskidów, Śląska Cieszyńskiego, Jury Krakowsko-Częstochowskiej, Krainy Górnej Odry.
- Popularyzacja rozpoznawalności i dalszy rozwój marki Szlaku Zabytków Techniki Województwa Śląskiego i Szlaku Orlich Gniazd.
- Upowszechnienie wiedzy na temat unikalnej wartości historycznej i kulturowej Podziemi Tarnogórskich wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO.
- Rozwój turystyki biznesowej i przemysłu wielkich wydarzeń.
- Popularyzacja i rozwój infrastruktury służącej turystyce pielgrzymkowej i turystyce sentymentalno-kulturowej.
- Rozwój turystyki bez barier oraz rozwój bezpieczeństwa na szlakach turystycznych.

- **Plan zagospodarowania Przestrzennego Województwa Śląskiego 2020+** - Uchwała Nr V/26/2/2016 z dnia 29 sierpnia 2016 r. (Dz. U. Woj. Śl. z 2016 r. poz. 4619)

Plan 2020+ określa podstawowe elementy układu przestrzennego, ich zróżnicowanie i wzajemne relacje. Cele polityki przestrzennej województwa określone w Planie 2020+ dotyczą gospodarczego wzrostu i innowacyjności, metropolizacji, zapewnienia spójności społecznej i ekonomicznej oraz ochrony naturalnych zasobów środowiska i kształtowania krajobrazów kulturowych. Jako dokument regionalny Plan 2020+ określa ramy i warunki merytoryczne dla podejmowania decyzji

przeznaczonych o charakterze strategicznym i koncentruje się na celach ważnych dla rozwoju województwa. Nie narusza przy tym uprawnień gmin w zakresie planowania miejscowego oraz nie stanowi podstawy wydawania decyzji administracyjnych ustalających lokalizacje inwestycji. Program opieki nad zabytkami jest spójny z Planem w zakresie realizacji celów polityki przestrzennej zapisanych w ustaleniach Planu jako:

- Cel I – Dynamizacji i restrukturyzacji przestrzeni województwa,
- Cel II – Wzmocnienia funkcji węzłów sieci osadniczej,
- Cel III – Ochrony zasobów środowiska, wzmocnienie systemu obszarów chronionych i wielofunkcyjnego rozwoju terenów otwartych.

5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych miasta Dąbrowa Górnicza)

Program Opieki nad Zabytkami Gminy Dąbrowa Górnicza na lata 2023 – 2026, jest zbieżny z dokumentami miasta o charakterze strategicznym i opracowaniami wyznaczającymi kierunki polityki przestrzennej miasta oraz zawierającymi ustalenia dotyczące ochrony środowiska przyrodniczego, opisanymi poniżej:

- **Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Dąbrowa Górnicza - II edycja** (Uchwała Nr XXIII/374/08 Rady Miejskiej w Dąbrowie Górniczej z dnia 30 stycznia 2008 r. zmieniona Uchwałą Nr XXXIII/706/2017 Rady Miejskiej w Dąbrowie Górniczej z dnia 22 listopada 2017 r. oraz Uchwałą Nr LIX/1018/2023 Rady Miejskiej w Dąbrowie Górniczej z dnia 6 września 2023 r.)

Studium określa politykę przestrzenną gminy oraz zasad zagospodarowania przestrzennego. Jednym z bardzo ważnych aspektów zagospodarowania przestrzennego gminy jest jego odniesienie do środowiska kulturowego miasta, a w szczególności ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej. W Studium omówiono w szeregu punktach zagadnienia kulturowego środowiska miasta, wskazując jednocześnie kilka wniosków płynących z inwentaryzacji w/w zagadnień na terenie Dąbrowy Górniczej. Są to:

- Zachowanie w planowaniu przestrzennym odrębności poszczególnych jednostek – historycznych miejscowości, wsi, przysiółków i kolonii.
- Objęcie ochroną terenów historycznie cennych - układy urbanistyczne, zespoły zabudowy, komponowaną zieleni, parki i cmentarze.
- Sporządzenie planów miejscowych i objęcie ustaleniami ochrony obszarów i obiektów posiadających wartość dla historii i kultury miasta, również zabytków położonych w obrębie terenów zamkniętych, dotychczas pozbawionych jakiegokolwiek formy ochrony i opieki.
- Bezwzględne utrzymanie historycznych osi kompozycyjnych i widokowych, głównych dominant urbanistycznych miasta takich jak: kościół pw. Najświętszej Maryi Panny Anielskiej i Wzgórza Gołonoskiego zwieńczonego kościołem pw. św. Antoniego Padewskiego.
- Zachowanie zabytków nieruchomych - obiektów i zespołów wskazanych do ochrony i ustalenie warunków ich ochrony w planach miejscowych.
- Chronienie i zachowanie relikwów budowli przemysłowych i kolejowych, świadczących o tożsamości miasta i jego dawnej historycznej świetności.
- Uwzględnianie w planowaniu układu komunikacyjnego możliwości wykorzystania śladów dawnej sieci drożnej.
- Zapewnianie nadzorów archeologicznych inwestycjom wielkokubaturowym oraz uwzględnianie możliwości występowania materiałów archeologicznych w sąsiedztwie stanowisk archeologicznych.

Wymienione wyżej wnioski odnoszą się także do Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami. W czasie przygotowywania Studium miasto nie posiadało ewidencji oraz programu opieki nad zabytkami, dlatego też wśród zaleceń na przyszłość wskazano konieczność przygotowania takich dokumentów. Wskazano jednocześnie propozycje obiektów, które powinny zostać objęte gminną ewidencją zabytków.

Zestawienia tabelaryczne załączone do Studium obejmują oprócz propozycji potencjalnych obiektów zabytkowych także wykaz wartościowych zespołów budowlanych, układów ruralistycznych i przestrzennych. Przytoczono tutaj także wykaz stanowisk archeologicznych z rejonu Dąbrowy Górniczej. Dokument Studium podaje warunki ochrony w/w pozycji w formie wpisu do rejestru zabytków bądź gminnej ewidencji.

Jak powiedziano wcześniej Studium wskazuje listę potencjalnych zabytków nieruchomych nie wpisanych do rejestru wojewódzkiego konserwatora zabytków. Obiekty te posiadają wartość historyczną, artystyczną lub naukową. Zgodnie z zaleceniami Studium gmina Dąbrowa Górnicza zleciła opracowanie Gminnej Ewidencji Zabytków Miasta Dąbrowa Górnicza, która została przyjęta Zarządzeniem Nr 2108.2014 Prezydenta Miasta Dąbrowy Górniczej z dnia 03.02.2014 roku. W kolejnych latach podjęto prace nad Gminnym Programem Opieki nad Zabytkami, który został przyjęty Uchwałą Nr XVII/380/2016 Rady Miejskiej w Dąbrowie Górniczej z dnia 18 maja 2016 r. Dokumenty te stanowią odnośnik do opracowania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami na kolejne lata.

Studium zwraca uwagę także na szereg obszarów, które winny zostać objęte ochroną, a wśród nich wymienienia Rejon Trzebieszawice – Sikorka z Bukową Górą. To ważna wskazówka w kontekście odkryć archeologicznych jakich dokonano na Bukowej Górze w 2021 roku.

- **Strategia Rozwoju Miasta: Dąbrowa Górnicza 2030** (Uchwała Nr LII/900/2023 Rady Miejskiej w Dąbrowie Górniczej z dnia 8 lutego 2023 roku)

Strategia Rozwoju Miasta Dąbrowy Górniczej spełnia kilka podstawowych funkcji: określa politykę władz lokalnych w perspektywie długookresowych celów rozwojowych miasta, informuje społeczność lokalną, podmioty gospodarcze, instytucje lokalne i zewnętrzne o priorytetach rozwojowych przyjętych przez władze miasta, pomaga w promocji i zwiększeniu rozpoznawalności miasta, wskazuje sposoby wdrożenia i realizacji założeń strategicznych.

Dokument określa Dąbrowę Górniczą jako miasto realizujące system przyjaznych i atrakcyjnych przestrzeni publicznych połączonych w spójną sieć obejmującą centrum miasta, centra lokalne, historyczne założenia urbanistyczne, zabytki, ważne elementy lokalne oraz główne ciągi komunikacyjne.

W obszarze ochrony i opieki nad zabytkami Strategia wskazuje obszary strategicznej interwencji. Takim obszarem jest m.in. OSI – *Centrum Miasta, podobszar śródmieście*, gdzie znajdują się obiekty pełniące istotne funkcje symboliczno-historyczne dla jego mieszkańców. Są to: m.in. Muzeum Miejskie „SztYGarka” wraz z Kopalnią Ćwiczebną, Zespół Szkół Zawodowych „SztYGarka” (obecnie należący do Centrum Kształcenia Zawodowego i Ustawicznego), Młodzieżowy Ośrodek Pracy Twórczej.

Wśród przedsięwzięć strategicznych wskazano m.in.: modernizację Domu Kultury w Ząbkowicach, zagospodarowanie zabytkowych budynków dworcowych, kompleksu zabudowań przemysłowych Fabryki Pełnej Życia. W calach operacyjnych Strategii uwzględniono budowę nowoczesnej oferty spędzania czasu wolnego, która jest w wielu wypadkach oparta na obiektach zabytkowych (np. Kopalnia Ćwiczebną) lub obszarach cennych pod względem kulturowym (Bukowa Góra).

- **Program Rewitalizacji: Dąbrowa Górnicza 2023 - aktualizacja – 2020 r.** (Uchwała Nr XXV/542/2020 Rady Miejskiej w Dąbrowie Górniczej z dnia 16 grudnia 2020 r.)

Program rewitalizacji obejmuje lata 2016–2023. W jego zapisach znajdujemy wiele odniesień do obszarów i obiektów mających znaczenie historyczne i zabytkowe. M.in. dotyczą one dworców kolejowych i terenów przemysłowych.

Zebrany materiał skłonił twórców Programu Rewitalizacji do wyodrębnienia 4 obszarów zdegradowanych:

- **Obszar zdegradowany Dąbrowa**, obejmujący swym zasięgiem dzielnicę i osiedla: Śródmieście, Mydlice Północ, Mydlice Południe, Reden i Adamiecki, Aleje, Zielona-Korzeniec-Dziewiąty oraz tereny po KWK Paryż;
- **Obszar zdegradowany Gołonóg**, w skład którego wchodzi osiedla: Gołonóg, Stary Gołonóg, Kasprzak, Tworzeń, a także Manhattan oraz Broadway;
- **Obszar zdegradowany Ząbkowice**, obejmujący swym zasięgiem dzielnicę Ząbkowice;

- **Obszar zdegradowany Strzemieszyce**, który tworzą: Strzemieszyce Wielkie, Strzemieszyce Małe i Hałda Kazdębie.

Wraz z obszarami zdegradowanymi warto wymienić również obszary rewitalizacji takie jak wskazane w tabeli 1.

Tabela 1. Obszary zdegradowane i priorytetowe obszary rewitalizacji Dąbrowy Górniczej.

Obszary zdegradowane miasta Dąbrowa Górnicza	Priorytetowe obszary rewitalizacji miasta Dąbrowa Górnicza (podobszary obszarów zdegradowanych)	Powierzchnia [km ²]	% powierzchni miasta	Liczba ludności	% ludności miasta
Obszar zdegradowany Dąbrowa	Priorytetowy obszar rewitalizacji Centrum	2,111 km ²	1,11%	12 817	10,70%
	<i>Podobszar: Śródmieście</i>	1,293 km ²	0,68%	12 817	10,70%
	<i>Podobszar: tereny byłej KWK „Paryż”</i>	0,818 km ²	0,43%	0	0,00%
	Priorytetowy obszar rewitalizacji Park Zielona i osiedle przy ul. Robotniczej	0,966 km ²	0,51%	659	0,55%
	Priorytetowy obszar rewitalizacji Osiedle Mickiewicza/Norwida	0,500 km ²	0,26%	7 974	6,66%
Obszar zdegradowany Ząbkowice	Priorytetowy obszar rewitalizacji Ząbkowice	5,012 km ²	2,65%	8 930	7,46%
Obszar zdegradowany Strzemieszyce	Priorytetowy obszar rewitalizacji Strzemieszyce Wielkie i sąsiednie tereny zdegradowane	4,342 km ²	2,29%	3 843	3,21%
	<i>Podobszar: Strzemieszyce Wielkie</i>	4,22 km ²	2,23%	3 843	3,21%
	<i>Podobszar: Hałda Kazdębie</i>	0,122 km ²	0,06%	0	0,00%
Obszar zdegradowany Gołonóg	Priorytetowy obszar rewitalizacji Osiedle Łączna	0,312 km ²	0,16%	894	0,75%

Wymienione wyżej obszary zdegradowane obejmują cenne obiekty zabytkowe takie jak m.in. Osiedle huty Bankowej przy ulicy Robotniczej, Park Zielona oraz obiekty infrastruktury kolejowej w Ząbkowicach i Strzemieszycach.

W odniesieniu do ochrony i opieki nad zabytkami w gminie Dąbrowa Górnicza warto zwrócić uwagę na zapisy Programu Rewitalizacji w jego aktualizacji z 2020 roku. Wskazano wtedy takie projekty rewitalizacyjne jak:

- **Nowe życie Szttygarki** – rewitalizacja obiektów wraz z zagospodarowaniem terenu na potrzeby Regionalnego Centrum Edukacyjno – Kulturalno – Usługowego.
- **Utworzenie skansenu etnograficznego „Zagroda zagłębiowska” Muzeum Miejskiego „Szttygarka”**
- **Fabryka Pełna Życia** – rewitalizacja śródmieścia Dąbrowy Górniczej (przygotowanie kompleksowej rewitalizacji północnej części śródmieścia ze szczególnym uwzględnieniem obszaru byłej Dąbrowskiej Fabryki Obrabiarek DEFUM i terenów przyległych do dworca kolejowego).
- **Rewitalizacja obiektów przemysłowych dawnej kopalni Paryż** celem nadania im nowych, trwałych funkcji gospodarczych, społecznych i kulturalnych oraz kreowaniu bezpieczeństwa i estetyki okolicznych terenów.
- **Rewitalizacja budynku Szybu „PARYŻ”** oraz warsztatu szybowego.

Wymienione projekty rewitalizacji pokrywają się z obszarami zdegradowanymi, a dotyczą szeregu obiektów zabytkowych, zlokalizowanych w śródmieściu Dąbrowy Górniczej. Projekt Nowe Życie Szttygarki obejmuje budynki wpisane do Gminnej Ewidencji Zabytków takie jak: Pawilon I, II i III dawnej szkoły górniczej, a obecnie siedziba Centrum Kształcenia Zawodowego i Ustawicznego i Muzeum Miejskiego „Szttygarka”. Ponadto w skład zespołu wchodził budynek Pawilonu IV, który został wyburzony w 2022 roku ze względu na zły stan techniczny. Ważnym elementem założenia jest Kopalnia Ćwiczebna, stanowiąca niewątpliwą atrakcję turystyczną. Projekt Fabryki Pełnej Życia obejmuje teren dawnej fabryki obrabiarek Defum. Ten zakład zlikwidowany w 2015 roku obejmuje zestaw unikatowych w skali miasta zabudowań hal fabrycznych z początku XX wieku. Są one w założeniach rewitalizacyjnych przewidziane do adaptacji na

cele biznesowe, kulturalne lub gastronomiczne z poszanowaniem substancji zabytkowej. Trudnym elementem rewitalizacji śródmieścia Dąbrowy Górniczej są mocno zdegradowane tereny danej KWK „Paryż” poddane w latach 90. XX wieku, nieskoordynowanej prywatyzacji i narażone na postępującą degradację. Znajduje się tam kilka budynków przemysłowych, stanowiących zabytki kultury przemysłowej z przełomu XIX i XX wieku. Gminna Ewidencja Zabytków została obecnie uzupełniona o zabudowania dawnego szybu „Paryż”.

Jak wynika z zapisów w Programie Rewitalizacji został on prawidłowo skorelowany z poszczególnymi zdegradowanymi obszarami miasta, a jednocześnie uwzględnia wartości kulturowe kolejnych budowli zabytkowych. Wskazuje na obiekty będące symbolami miasta takie jak: Bazylika Najświętszej Maryi Panny Anielskiej, kościół pw. Św. Barbary, budynki „Szytgarki”, które zostały wpisane do wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków.

Twórcy Programu Rewitalizacji podkreślają wpływ realizacji w/w projektów na odpowiednie zagospodarowanie zdegradowanych obiektów zabytkowych oraz ich otoczenia.

Warto podkreślić, że Program Rewitalizacji: Dąbrowa Górnicza 2023 – aktualizacja – 2020 r. obowiązuje do końca 2023 roku, a w roku 2024 rozpocznie się przygotowywanie Gminnego Programu Rewitalizacji zgodnie z ustawą.

Należy też wspomnieć o Lokalnym Planie Działania dla Ząbkowic, który dotyczy rewitalizacji Priorytetowego Obszaru Rewitalizacji Ząbkowice. W tym obszarze Projektem Flagowym nr II jest utworzenie centrum kulturalno - rekreacyjnego w oparciu o zabytkowy budynek domu kultury. Projekt flagowy nr III utworzono w oparciu o zabytkowy budynek dworca kolejowego (centrum transportowo – usługowe), a w Projekcie Flagowym nr 5 działania oparto o zabytki ruchome związane z produkcją szkła w miejscowej hucie (Promocja tradycji produkcji szkła w Ząbkowicach).

5.2. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego miasta

5.2.1. Charakterystyka ogólna Dąbrowy Górniczej

Dąbrowa Górnicza leży we wschodniej części województwa śląskiego tuż przy jego granicy z województwem małopolskim. Zajmuje ona obszar o powierzchni 188,7 km² co daje jej miano największego powierzchniowo miasta w województwie śląskim. Dąbrowa Górnicza wyróżnia się także swoim obszarem administracyjnym na tle miast polskich, wśród których zajmuje 10 miejsce. Rozrost terytorialny Dąbrowy Górniczej związany był z budową huty „Katowice”. Poszerzenie granic miasta w latach 70. XX wieku podyktowane tą inwestycją hutniczą zaowocowało utworzeniem obecnej gminy miejskiej oraz miasta na prawach powiatu. Dąbrowa Górnicza posiada dogodne położenie i jest zlokalizowana przy granicy Zespołu Jurajskich Parków Krajobrazowych od wschodu oraz znajduje się w bliskim sąsiedztwie miast górnośląskich, a w tym Katowic (około 15 km). Jest ona najdalej na wschód wysuniętym miastem Aglomeracji Katowickiej, na obrzeżach Górnośląskiego Okręgu Przemysłowego. Miasto graniczy z Sosnowcem, powiatem będzińskim (gminy: Będzin, Psary, Mierzęcice, Siewierz, Sławków), powiatem zawierciańskim (gmina Łazy) oraz powiatem olkuskim w województwie małopolskim (gminy: Klucze i Bolesław). Tradycje przemysłowe, datujące się od końca XVIII wieku oraz współczesny potencjał terenów inwestycyjnych plasuje Dąbrowę Górniczą w czołówce miast skupiających znaczną część gospodarczego i kulturalnego życia regionu.

5.2.2. Historyczne uwarunkowania ukształtowania struktury przestrzennej Dąbrowy Górniczej

Obecny obszar Dąbrowy Górniczej jest efektem przekształceń administracyjnych, które zostały zapoczątkowane w końcu XIX wieku. Wtedy to utworzono Gminę Osad Górniczych, której centrum administracyjne stanowiła Dąbrowa. Podczas I wojny światowej przyszłe miasto zajęli Austriacy, którzy rozpoczęli szeroko zakrojone zmiany administracyjne. W 1916 roku okupacyjne władze austriackie nadały Dąbrowie Górniczej prawa miejskie. Wtedy to z obszaru dawnej Gminy Osad Górniczych wyłączyły obszar przynależny do miasta Dąbrowa i scaliły dawną wieś Dąbrowa z przylegającymi do niej osiedlami przemysłowymi takimi jak: Reden, huta Bankowa, Koszelew, Warpie. Utworzono wtedy także powiat z siedzibą w Dąbrowie, co znacząco podniosło rangę miejscowości. Kolejne zmiany nastąpiły już z udziałem władz polskich w 1923 roku, kiedy to do Będzina przyłączono dąbrowskie osady Warpie i Koszelew, a włączono w obręb Dąbrowy Górniczej tereny obecnego Staszica i Zielonej.

Począwszy od lat 50. XX wieku rozpoczęto realizację dużego osiedla robotniczego w najbliższym sąsiedztwie Dąbrowy Górniczej na obszarze Gołonoga. Powstanie osiedla zwanego początkowo Nowa Dąbrowa pociągnęło za sobą w 1960 roku przyłączenie Gołonoga do Dąbrowy Górniczej. Największe zmiany obszaru administracyjnego miasta przyniosła budowa huty Katowice, kiedy to włączono w nie:

Strzemieszyce i Ząbkowice wraz z przyległymi wsiami. Te zmiany są najbardziej widoczne w przestrzeni miasta do dnia dzisiejszego i wskazują, że powstawało ono poprzez łączenie mniejszych jednostek osadniczych o różnych funkcjach.

Rejon centrum miasta rozwijał się jako niewielki przysiółek starostwa będzińskiego już od początku XVII wieku. Od końca XVIII wieku, kiedy to odkryto tutaj złoża węgla (część miasta zwana Starą Dąbrową) rozpoczęto lokowanie w tym rejonie kolejnych inwestycji przemysłowych.

W sąsiedztwie pierwotnej wsi Dąbrowa powstała kopalnia Reden oraz huta Bankowa, które otoczono zabudowaniami osiedli robotniczych tworząc dzielnice Reden i Huta Bankowa. Podobne procesy przebiegały w Gołonogu, który także z wsi przekształcił się w osadę przemysłową, której gospodarka oparta była na wydobywaniu węgla. W naturalny sposób te dwie miejscowości zrosły się w jeden organizm, który to proces potwierdzono decyzją administracyjną w 1960 roku. Dąbrowa Górnicza i Gołonóg tworzą obecnie śródmieście, gdzie zamieszkuje ponad połowa mieszkańców miasta i jest to obszar najsilniej zurbanizowany.

Podobne procesy zaszły na przełomie XIX i XX wieku w Strzemieszycach Wielkich i Ząbkowicach w oparciu o inwestycje w przemysł szklarski i elektrochemiczny. Rozwój tych miejscowości potwierdzono nadaniem im praw miejskich w 1954 i 1962 roku. Nie występowała tu jednak siła ciężająca ku centrum obecnej Dąbrowy Górniczej. Co więcej w miastach tych zlokalizowano siedziby gmin wyznaczając im funkcje administracyjne i handlowe dla okolicznych wsi. Zatem obszar dzisiejszego miasta powstał w wyniku scalenia trzech ośrodków miejsko – wiejskich. Ośrodki te w następnych latach połączono z dawnymi wsiami takimi jak: Błędów, Tucznawa, Łosień czy Okradzionów, które jednak zachowały swój wiejski charakter do dnia dzisiejszego. Spoiwem łączącym w/w miasta i wsie była budowa w latach 70. XX wieku kompleksu przemysłowego huty Katowice i koksowni Przyjaźń. Zmiany administracyjne związane z budową tych zakładów poszły jeszcze dalej, kiedy to włączono do Dąbrowy Górniczej miasto Sławków. Decyzja ta spotkała się ze sprzeciwem mieszkańców Sławkowa, dlatego też po kilku latach w 1984 roku odzyskał on prawa miejskie.

Zmianom granic administracyjnych Dąbrowy Górniczej w latach 70. XX wieku towarzyszyły duże inwestycje w zakresie infrastruktury mieszkaniowej i komunikacyjnej (drogi, linie kolejowe, osiedla). Wynikiem tych zmian jest układ przestrzenny miasta z hutą zlokalizowaną w jego centrum.

W przestrzeni Dąbrowy Górniczej zauważyć można układ pasmowy, wykształcony w oparciu o kolejowe i drogowe ciągi komunikacyjne. Podstawowe pasmo wykształciło się wzdłuż linii kolejowej Katowice – Zawiercie (linia otwarta w 1859 roku – dawna odnoga kolei Warszawsko - Wiedeńskiej) w oparciu o ciąg ulic: Sobieskiego, Królowej Jadwigi i Piłsudskiego obejmuje Śródmieście, po północnej stronie linii kolejowej Korzeniec i Łęknice, a po południowej Reden i Gołonóg z kontynuacją w kierunku Ząbkowic i Tucznawy oraz w kierunku Będzina. W mniejszym zakresie na takie ukształtowanie wpłynęła druga, ważna linia kolejowa biegnąca z Dąbrowy Górniczej przez Strzemieszyce do Dęblina, a otwarta w 1885 roku. Jej przebieg na odcinku centrum Dąbrowy Górniczej – Gołonóg był zbieżny ze wspomnianą wcześniej linią kolejową Katowice – Zawiercie. W Gołonogu linia odbijała w kierunku południowo – wschodnim, gdzie w Strzemieszycach Wielkich znajdował się duży węzeł komunikacji kolejowej z osiedlem, zapleczem remontowym i okazałym dworcem.

Pasma wykształcone poprzez budowę linii kolejowych są przeplatane dużymi obszarami terenów zielonych, rekreacyjno – wypoczynkowych (Park „Zielona”, zbiorniki wodne „Pogorii I, II i III”) a po południowej stronie pasmem terenów zielonych i terenów parkowych (Park Hallera, Park Podlesie, Góra Bordowicza, Srocza Góra).

Podsumowując powyższe można stwierdzić, że Dąbrowę Górniczą można podzielić linią północ - południe na wysokości huty Katowice. Po zachodniej stronie tego podziału znajdują się dawne miasta Strzemieszyce i Ząbkowice oraz śródmieście z Gołonogiem. Jest to teren najbardziej zurbanizowany, mieszka tu największa liczba osób. Część Dąbrowy Górniczej zlokalizowana po wschodniej stronie huty Katowice to dawne wsie liczące sobie od kilkuset do nieco ponad dwóch tysięcy mieszkańców. W przeszłości stanowiły one zaplecze rolnicze dla miejscowości przemysłowych oraz dostarczały siły roboczej do zakładów przemysłowych. Obecnie w części tych rejonów zlokalizowano strefy ekonomiczne z kolejnymi inwestycjami przemysłowymi (Tucznawa, Strzemieszyce Małe), a na pozostałym obszarze dominuje zabudowa jednorodzinna, która rozrasta się kosztem dawnych terenów rolniczych (Łęka, Błędów, Okradzionów, Łosień, Kuźniczka). Takie ukształtowanie przestrzenne Dąbrowy Górniczej determinuje zawartość Gminnej Ewidencji Zabytków, która obejmuje szereg drewnianych domów jednorodzinnych zlokalizowanych w dzielnicach tzw. zielonych oraz zabudowę murowaną (kamienice) i przemysłową w rejonie śródmieścia i dawnych miast.

na terenie Dąbrowy Górniczej. Ważną rolę w funkcjonowaniu zbiorników Pogoria I oraz Kuźnica Warężyńska odgrywają wody podziemne, dopływające w sposób ciągły w dnice zbiorników wodnych.

Rozległy obszar administracyjny Dąbrowy Górniczej oraz jej zróżnicowanie przyrodnicze skłania od dziesięcioleci o obejmowania wielu jej zakątków ochroną prawną. Dlatego też warto tutaj wymienić obszary chronione zlokalizowane na terenie miasta, a mianowicie:

- Park Krajobrazowy Orlich Gniazd (wraz z otuliną),
- Specjalne Obszary Ochrony (obszary Natura 2000): „Pustynia Błędowska”, „Lipienniki w Dąbrowie Górniczej” oraz „Łąki Dąbrowskie”,
- zespół przyrodniczo – krajobrazowy „Wzgórze Gołonoskie”,
- stanowisko dokumentacyjne „Srocza Góra”,
- użytki ekologiczne: „Pustynia Błędowska”, „Bagna w Antoniowie”, „Młaki nad Pogorią I”, „Pogoria II”, „Źródłiska w Zakawiu”, „Uroczysko Zielona”,
- 31 pomników przyrody.

Wymienione wyżej obszary zajmują prawie 20% powierzchni Dąbrowy Górniczej. Na uwagę zasługują tutaj specyficzne warunki powstawania cennych przyrodniczo obszarów, które w przeszłości były poddawane silnym przekształceniom związanym z działalnością gospodarczą człowieka. Najlepszymi przykładami tego są m.in. zbiorniki wodne „Pogoria”, gdzie eksploatowano piasek podsadzkowy do kopalń, stanowisko „Srocza Góra”, z którego dawniej pozyskiwano wapień do produkcji wapna oraz Pustynia Błędowska, która powstała poprzez intensywny wyrąb lasów na potrzeby górnictwa i hutnictwa.

Zróżnicowanie przyrodnicze Dąbrowy Górniczej wpłynęło także na wpisanie części jej obszarów w programy ochrony przyrody. Są one uwzględnione w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta, a współtworzą korytarze ekologiczne o regionalnym i ponadregionalnym znaczeniu. Wśród takich korytarzy przebiegających przez Dąbrowę Górniczą wymienić można korytarz ekologiczny „Bory Stobrowskie – Lasy Przedborskie” oraz „Jura Krakowsko – Częstochowska”. Ważnym korytarzem o znaczeniu międzynarodowym jest międzynarodowy korytarz spójności obszarów chronionych „Przemsza” oraz regionalny korytarz migracji ptaków „Dolina Przemszy”.

5.2.4. Zarys historii obszaru Dąbrowy Górniczej

Pierwsze wzmianki o wsi Dąbrowa pojawiły się w 1626 roku i dotyczyły Woli Koniecpolskiej jak wtedy nazywała się miejscowość. Stąd wiadomo, że nazwa osady była odniesieniem do ówczesnego starosty będzińskiego - Koniecpolskiego, a założono ją na terenie zarządzanym przez starostwo.

Zauważalny skok w rozwoju miejscowości przypadł na przełom XVIII i XIX wieku. Mimo, że był to okres, kiedy Polska utraciła byt państwowy, władze pruskie zajmujące ówczesnie Dąbrowę zrealizowały tutaj inwestycje polegające na budowie kopalni węgla kamiennego oraz towarzyszącego mu osiedla dla górników. Ten etap w dziejach Dąbrowy przerwały wojny napoleońskie, a zakończył Kongres Wiedeński w 1815 roku. Od tego momentu Dąbrowa znajdowała się początkowo w granicach Królestwa Polskiego związanego unią personalną z Rosją, a następnie po 1863 roku teren ten nazywano tzw. Krajem Przywiślańskim. Do momentu wybuchu powstania styczniowego możemy mówić o rozwoju demograficznym, urbanistycznym i przemysłowym Dąbrowy w warunkach ograniczonej suwerenności. Pierwsze inwestycje pruskie oparte o kopalnię Reden, rozwinięto w dobie zarządu nad przemysłem przez Stanisława Staszica, a następnie księcia Ksawerego Druckiego – Lubeckiego. Rozbudowano wtedy osiedle górnicze Reden oraz huty cynku, które nazwano Konstanty. Dąbrowa stała się w tym czasie przodującym ośrodkiem produkcji cynku. Proces ten został przerwany wybuchem powstania listopadowego, a kolejne inwestycje począwszy od 1834 roku, realizowane były przez Bank Polski. W 1839 roku doprowadzono do uruchomienia w Dąbrowie największej w Królestwie Polskim huty żelaza nazwanej Bankowa. Wytyczono i zabudowano w tym czasie osiedle dla hutników, które obecnie wraz z dawnym osiedlem górniczym tworzy centrum miasta.

Ważnym wydarzeniem w historii Dąbrowy było ogłoszenie nowej ustawy górniczej w 1870 roku, która pociągnęła za sobą zmianę w zarządzaniu przemysłem. Począwszy od 1877 roku większość tutejszych kopalń i hut została sprywatyzowana, a na przełomie XIX i XX wieku zmonopolizowana przez spółki z kapitałem francuskim. Inwestycje jakie nowi zarządcy przeprowadzili w Dąbrowie związane były z modernizacją huty Bankowej oraz rozbudową kopalni Reden. Na bazie kilku mniejszych kopalń utworzono w tym czasie duże kopalnie: Paryż i Flora.

Rozwój demograficzny i urbanistyczny osady dąbrowskiej pociągnął za sobą rozbudowę oferty oświatowej, kulturalnej i naukowej. Utworzono bibliotekę publiczną, szkoły elementarne i średnią szkołę

zawodową zwaną „Szttygarką”. W Dąbrowie działał także teatr amatorski i orkiestra górnicza, a w 1877 roku otwarto pierwszy kościół parafialny.

Procesy urbanizacyjne dodatkowo wzmocniła budowa jednej z pierwszych na świecie linii kolejowych Warszawa - Wiedeń, którą przeprowadzono przez Strzemieszyce i Ząbkowice w 1848 roku, a odnogę do Dąbrowy Górniczej w 1859 roku. Następnie w 1885 roku zrealizowano szerokotorową linię z Iwanogrodu (Dębina) do Dąbrowy. Ich budowa zadecydowała o zwiększeniu opłacalności produkcji węgla i stali, a zwłaszcza ich transportu do odległych odbiorców.

Począwszy od 1815 roku Dąbrowa była siedzibą Dozorstwa Olkusko - Siewierskiego oraz Zachodniego Okręgu Górniczego. W II połowie XIX wieku osada przemysłowa jaką była Dąbrowa, stała się siedzibą Gminy Osad Górniczych, które obejmowały dzisiejsze miejscowości wchodzące w skład Dąbrowy Górniczej, Sosnowca i Będzina. Wymienić wśród nich można: Modrzejów, Niwkę, Sielec, Zagórze, Koszelew, Ksawera i Warpie.

Od 1915 roku Dąbrowę zajmowały władze okupacyjne Austro-Węgieł. Austriacy utworzyli powiat dąbrowski, a w dniu 18 sierpnia 1916 r. nadali Dąbrowie prawa miejskie.

W 1918 roku potwierdzono ostatecznie nazwę miasta jako Dąbrowa Górnicza, a okres międzywojenny zaznaczył się w jego historii wieloma przedsięwzięciami urbanistycznymi i architektonicznymi: powstały nowe osiedla mieszkaniowe (Staszica i Legionowo), kształtowała się ul. Kościuszki jako główna arteria komunikacyjna miasta, założono park na Zielonej w 1930 roku. Władze miejskie uporządkowały w dużym zakresie sieć szkolną, infrastrukturę wodociągową oraz układ urbanistyczny – likwidując część zaszłości z okresu zaborów.

Po 1945 roku Dąbrowa Górnicza znalazła się w województwie śląsko – dąbrowskim, a następnie katowickim. Główny nacisk położono na odbudowę i modernizację dąbrowskich zakładów i fabryk. Równoległe z odbudową przemysłu powstały projektowane w stylu socrealistycznym zespoły zabudowy mieszkaniowej, jak np. położone w Gołonogu osiedle zwane niegdyś „Nową Dąbrową” pomiędzy ulicami Prusa i Kosmonautów oraz obiekty użyteczności publicznej. Sztandarowym przykładem architektury tamtego okresu jest Pałac Kultury Zagłębia – oddany do użytku w 1958 roku. Ważnym elementem w przestrzeni miasta stał się obecny park im. Generała Józefa Hallera. Powstał on w latach 60. i 70. XX wieku na terenie po byłej kopalni Reden i jest dobrym przykładem rekultywacji zdegradowanych terenów śródmiejskich.

Lata powojenne, począwszy od 1960 r. do 1993 r., charakteryzuje też stale zwiększający się obszar miasta, co jest efektem dołączania okolicznych miejscowości. Te dzisiejsze dzielnice miasta, są niejednokrotnie znacznie starsze od Dąbrowy Górniczej, a ich powstanie i rozwój związane są z biskupami krakowskimi, którzy posiadali na tym terenie tzw. klucz sławkowski (m.in. Gołonóg, Strzemieszyce, Ząbkowice, Okradzionów) oraz Księstwo Siewierskie (m.in. Trzebiesławice, Ujejsce, Sikorka). Najstarsze wzmianki pisane z XIII wieku dotyczą takich dąbrowskich dzielnic jak: Błędów, Okradzionów i Trzebiesławice

Ważną rolę w historii dąbrowskich dzielnic odgrywało górnictwo kruszcowe, które funkcjonowało od wczesnego średniowiecza do XVII wieku. Ślady eksploatacji kruszców oraz ich przetwarzania odkryto m.in. na terenie: Okradzionowa, Strzemieszyce Wielkich, Strzemieszyce Małych, Ząbkowice, Ujejsca i Trzebiesławice. Kopalnie tutejsze na krótko odrodziły się w XIX wieku, kiedy to pozyskiwano z nich rudę cynku.

Dzisiejsze dzielnice dąbrowskie w XIX stuleciu zostały włączone administracyjnie do Dozorstwa Olkusko – Siewierskiego, a następnie Zachodniego Okręgu Górniczego z siedzibą w Dąbrowie. Kolejnym przyporządkowaniem tych obszarów Dąbrowie Górniczej było utworzenie powiatu w czasie I wojny światowej. Były to procesy, które zbliżyły te miejscowości do Dąbrowy Górniczej.

Przedstawiona historia rozwoju przestrzennego miasta dowodzi, że Dąbrowa Górnicza stanowi zlepek odrębnych jednostek osadniczych o zróżnicowanym charakterze: wsi, osiedli miejskich, kolonii, kopalni. Są one w strukturze miasta wyraźnie czytelne. Dodatkową dysharmonię wprowadza lokalizacja huty Katowice i Koksowni. Nie porządkuje miasta wysoki udział użytków rolniczych i nieużytków porolnych oraz lasów i zadrzewień. Występuje tutaj różnorodność siedlisk, która stymuluje bioróżnorodność. Występują tu biotopy od skrajnie ubogich (Pustynia Błędowska) do bogatych lasów liściastych (Góra Bukowa, Recki Las).

Dzięki tym cechom Dąbrowa Górnicza wykazuje szereg negatywnych cech takich jak: niejednorodność, niespójność, zlepek całkowicie odrębnych struktur, wrażenie bezładu przestrzennego, a jednocześnie te negatywne cechy stanowią o jej atrakcyjności.

- pierwotnej zabudowy jednorodzinnej oraz budynek najstarszej szkoły elementarnej oraz kościół parafialny przy ulicy Królowej Jadwigi.
- **Główny wjazd do huty Katowice wraz z otoczeniem** – teren ten został ukształtowany w latach 1972 – 1976 podczas budowy i uruchomienia huty Katowice. Prowadzi do niego dwupasmowa aleja, kończąca się przy bramie huty z zachowanym, oryginalnym napisem HUTA KATOWICE.
 - **Osiedla Staszic i Legionowo** (nazwy historyczne) – założenia urbanistyczne oraz zespół zabudowy osiedli z okresu międzywojennego. Do dnia dzisiejszego zachowało się wiele przykładów pierwotnej zabudowy oraz siatka ulic. Zabudowa ta jest jednak narażona na powolne przekształcenia bądź wyburzenia.
 - **Park Zielona z osiedlem robotniczym** - zachowało się tutaj pierwotne założenie osiedla robotniczego huty Bankowej złożonego z szeregu wielorodzinnych, ceglanych budynków. Są one zlokalizowane w bezpośrednim sąsiedztwie Parku Zielona, którego układ był tworzony od lat 30. XX wieku.
 - **centrum Strzemieszyc Wielkich** - zabudowa węzła kolejowego z odbiegającą od niego ulicą Warszawską tworzy zespół urbanistyczny powstały w oparciu o duży węzeł kolejowy jakim stały się Strzemieszyce Wielkie w II połowie XIX wieku. Składa się na niego szereg budynków jedno i wielorodzinnych oraz budynki techniczne PKP. Niestety w ostatnich latach obszar ten został zubożony poprzez utratę budynku dworca kolejowego.
 - **centrum Ząbkowic** – w rejonie ulicy Dworcowej wykształciło się centrum miejscowości, która rozwinęła się w II połowie XIX wieku w oparciu o pobliskie zakłady przemysłowe i ważny węzeł kolejowy. Zachował się budynek dworca z towarzyszącą zabudową, szereg budynków wielorodzinnych oraz tzw. pałacyk naczelnika. Ten zespół zabudowań podlega częściowej degradacji, szczególnie zabudowa dworcowa.
 - **Osiedle tzw. „Nowa Dąbrowa”** (nazwa historyczna) - socrealistyczny zespół zabudowy mieszkaniowej z lat 50. XX wieku pomiędzy ulicami Prusa i Kosmonautów. Zachowany układ osiedla przedzielonego główną arterią łączącą Dąbrowę Górniczą z hutą Katowice. Pierwotna nazwa nie przyjęła się i nie jest obecnie używana.
 - **Tereny dawnych kopalń kruszcu** – są one rozproszone w pasie dzielnic dąbrowskich i ciągną się punktowo przez: Strzemieszyce Małe, Okradzionów, Ząbkowice, Ujejsce, Sikorkę i Trzebiesławice. W większości tereny te zostały zalesione w okresie powojennym. Stanowią ubogą hodowlę drzewną, a ich wartości historyczne są bardzo wysokie. Ponadto jest to obszar, gdzie można utworzyć ścieżki dydaktyczne i szlaki historyczne. Przykładem tego może być Szlak Kruszcowy, wytyczony przez Muzeum Miejskie „Sztęgarka” w 2020 roku. Przebiega on przez tereny dawnej eksploatacji w Strzemieszycach Małych wskazując turystom bogactwo historii górnictwa tych terenów.

Parki miejskie

Integralnymi elementami przestrzeni miejskiej są parki. Związane są one z wymienionymi wcześniej obszarami urbanistycznymi wartymi ochrony. Wśród dąbrowskich parków wymienić można: Park Zielona, Park im. Generała Józefa Hallera, Park Śródmiejski przy hucie Bankowa, Park Tysiąclecia w Ząbkowicach i Park Podlesie w Gołonogu.

- **Park Zielona** – park przy ulicy Robotniczej powstał na terenie od końca XIX wieku wykorzystywany do rekreacji przez mieszkańców Dąbrowy Górniczej. W latach 30. wytyczono założenie alejki oraz zajęto się pielęgnacją istniejącego drzewostanu. Zrealizowano tutaj dużą inwestycję miejską w postaci basenu pływackiego z zapleczem i skocznią. Prace przy rozbudowie parku kontynuowano w latach powojennych i wtedy powstał tzw. okrągłak oraz mini zoo. W 2018 roku zakończono gruntowną modernizację tego parku, przywracając mu większość jego pierwotnych urządzeń i elementów wystroju. Inwestycja została przeprowadzona ze środków pozyskanych na program pt. Zagłębiowski Park Linearny.
- **Park im. Generała Hallera, ul. Królowej Jadwigi** - powstał on w latach 1966 – 1977 na terenach dawnej kopalni Reden. W 1969 roku zlikwidowano torowisko przebiegające przez teren obecnego parku, wyplantowano go, zadrzewiono i wybudowano obiekty sportowe. Powstał basen odkryty, korty tenisowe, boisko do piłki siatkowej i stadion lekkoatletyczny. Nieopodal osiedla przy ulicy Adamickiego wybudowano tor dla modeli latających na uwięzi. W miejscu, gdzie poprzednio znajdował się stadion i pozostałe obiekty sportowe, powstało nowoczesne centrum rozrywkowe

- w postaci parku wodnego, następnie powstała nowoczesna hala widowiskowo - sportowa. Park był odnawiany na przełomie lat 2004/ 2005 oraz w latach 2017 - 2018.
- **Park Śródmiejski przy CH Pogoria, ul. Kościuszki** - park powstał na przełomie XIX i XX wieku, w otoczeniu willi dyrektora huty Bankowej. W latach międzywojennych rozszerzono go w kierunku centrum miasta w oparciu o znajdujący się tutaj pomnik Tadeusza Kościuszki.
 - **Park Tysiąclecia, ul. Szosowa (Ząbkowice)** - jest to niewielki park, usytuowany w okolicach kościoła pw. Zesłania Ducha Świętego. Składa się z kilku alejek, rozlewiska wodnego oraz obszernego trawnika. Drzewostan w przewadze liściasty z nielicznymi akcentami iglastymi. W parku znajduje się pomnik Poległym za wolność i demokrację z 1966 roku.
 - **Park Podlesie (Gołonóg)** – powstał w latach 60. XX wieku. Miał to być w założeniu teren integracyjny dla mieszkańców pobliskich osiedli robotniczych, które zostały znacznie rozbudowane w latach 70. XX wieku w związku z budową Huty Katowice. Park ten został zrewitalizowany w ramach budżetu obywatelskiego w latach 2020 – 2021. Park Podlesie został zlokalizowany na terenach leśnych Nadleśnictwa Siewierz, które zostały oddane w użytkowanie miastu Dąbrowa Górnicza.
 - **Planty imienia hm. Stefana Piotrowskiego** – pas zieleni ciągnący się pomiędzy ulicami księcia Józefa Poniatowskiego i Mikołaja Kopernika oraz między Przemysławą a Korczaka. Do nasadzeń zieleni w latach 70. i 80. XX wieku wykorzystano dawny plant kolei Iwanogrodzko – Dąbrowskiej. W latach 2021- 2022 dokonano rewitalizacji Plant im. Harcmistrza Stefana Piotrowskiego w Dąbrowie Górniczej w ramach Budżetu Obywatelskiego. Organizowane są tutaj Pikniki Rodzinne (dwie edycje w latach 2022, 2023).

Zabytki techniki

Dziedzictwem kulturowym miasta jest przemysł, który przez wieki warunkował jego rozwój. Szczególną rolę w historii miasta odgrywają zachowane obiekty techniki, są to przemysłowe budynki i budowle huty Bankowej i kopalni Paryż, stare piece wapiennicze w Strzemieszycach i Ząbkowicach oraz budynki związane z przemysłem wiejskim - dobrze zachowany zespół młyna wodnego w Okradzionowie na Białej Przemszy. Wyjątkową grupę zabytków techniki stanowią obiekty związane z powstaniem i rozwojem linii kolejowych: Warszawsko - Wiedeńskiej i Iwanogrodzko - Dąbrowskiej. Wśród nich na specjalną uwagę zasługują obiekty:

- **zespół dworcowy w Dąbrowie Górniczej** - główny budynek dworcowy z 1888 roku przy ul. Kościuszki 1 oraz budynki zabudowy mieszkaniowej z 1912 roku położonych przy ul. Kościuszki 2a, 2c, 2d i ul. Konopnickiej 40 i 40a; obecnie zostało zrewitalizowane założenie dworcowe z przebudową na centrum przesiadkowe.
- **budynek dworcowy w Gołogogu** - budynek projektu Adolfa Schimmelpfeniga z 1885 roku wyróżnia się na tle okolicznej zabudowy. Zbudowano go jako stację kolei Iwanogrodzko – Dąbrowskiej i była to stacja przesiadkowa z kolei Warszawsko - Wiedeńskiej i odwrotnie. W ostatnim czasie podjęto przebudowę peronów, torowisk oraz układu komunikacyjnego wokół dworca. Remontu wymaga sam budynek dworcowy.

Na uwagę zasługują pozostałe artefakty związane z dziedzictwem przemysłowym. Są one zlokalizowane w różnych punktach miasta i przypominają o jego przemysłowym rodowodzie. Są to:

- Młoty parowe z Fabryki Fitzner Gamper Zieleniewski zlokalizowane przy wejściu na teren Centrum Administracyjnego przy ulicy Granicznej 21.
- Wozy kopalniane zlokalizowane w centrum miasta przy wejściu do Parku im. Generała Józefa Hallera oraz przy budynku Urzędu Miejskiego,
- Lokomotywa wąskotorowa oraz wozy kopalniane prezentowane na terenie Fabryki Pełnej Życia przy ulicy Kościuszki,
- Lokomotywa wąskotorowa i młot parowy prezentowane przy siedzibie Muzeum Miejskiego „Szttygarka” ulica Legionów Polskich 69.

Cmentarze

Na terenie miasta znajduje się 13 cmentarzy. Do najbardziej wartościowych należą cmentarze w Gołonogu, Dąbrowie Górniczej, Ząbkowicach i Strzemieszycach Wielkich. W poniższej tabeli zamieszczono listę cmentarzy z terenu miasta. Wśród zachowanych cmentarzy lub ich relikwów wymienić można 12 cmentarzy przynależnych do parafii rzymsko – katolickich oraz pozostałości jednego cmentarza żydowskiego. W przeszłości w Dąbrowie Górniczej istniały cmentarze tzw. choleryczne (dzielnica Gołonóg), ewangelicki oraz mariawicki. Wszystkie one zostały zlikwidowane.

Tabela 2. Wykaz cmentarzy na terenie miasta Dąbrowa Górnicza.

Lp.	Adres	Opis	Czas powstania
1.	Dąbrowa Górnicza - miasto, ul. Ludowa	Cmentarz żydowski (kirkut), zdewastowany w czasie okupacji hitlerowskiej oraz częściowo zajęty pod zabudowę po 1945 roku. Obecnie w części zaniedbany. Stele przeniesione i położone za pomnikiem upamiętniającym martyrologię Żydów, relikty stel w nieuporządkowanej, zarośniętej części cmentarza.	Założony w 1929 r., czynny do 1942 r.
2.	Dąbrowa Górnicza - Ząbkowice, ul. Górzysta	Cmentarz parafialny rzymsko - katolicki, zachowany układ kwaterowy i zespół zabytkowych nagrobków.	Najstarsza część z pocz. XX w.
3.	Dąbrowa Górnicza - Gołonóg, ul. Kościelna	Cmentarz parafialny rzymsko - katolicki, zespoły zabytkowych nagrobków.	ok. 1879 roku
4.	Dąbrowa Górnicza - miasto, ul. Starocmentarna	Cmentarz parafialny rzymsko - katolicki tzw. stary cmentarz, zachowana kwaterowa kompozycja i zespół zabytkowych nagrobków.	1891 rok
5.	Dąbrowa Górnicza - miasto, ul. 11 Listopada	Cmentarz parafialny rzymsko - katolicki, zachowana kwaterowa kompozycja i zespół zabytkowych nagrobków.	1914 rok
6.	Dąbrowa Górnicza - Strzemieszyce, ul. Myśliwska	Cmentarz parafialny rzymsko - katolicki, położony na kulminacji i zboczach wzniesienia. Układ starszej części nieregularny z przełamaną aleją główną. Zachowane historyzujące i modernistyczne nagrobki oraz starodrzew.	1906 rok
7.	Dąbrowa Górnicza - Łosień, ul. Poboczna	Cmentarz parafialny rzymsko - katolicki, cmentarz graniczy od płn. z niewielkim lasem iglastym.	Lata 1910 – 1915
8.	Dąbrowa Górnicza - Łęka, ul. Przelotowa	Cmentarz parafialny rzymsko - katolicki, położony na stoku Skałka, ze stoku rozciąga się panorama w kierunku wsch.	1909 rok
9.	Dąbrowa Górnicza - Błędów, ul. Jesionowa	Cmentarz parafialny rzymsko – katolicki	ok. 1920 roku
10.	Dąbrowa Górnicza Okradzionów ul. Białej Przemszy	Cmentarz parafialny rzymsko – katolicki	1982 rok
11.	Dąbrowa Górnicza Trzebiesławice	Cmentarz parafialny rzymsko – katolicki	1986 rok
12.	Dąbrowa Górnicza Tucznawa ul. Innowacyjna	Cmentarz parafialny rzymsko – katolicki	1983 rok
13.	Dąbrowa Górnicza - Ujejsce, ul. Broniewskiego	Cmentarz parafialny rzymsko – katolicki	1977 rok
14.	Dąbrowa Górnicza, ul. Zaplecze	Cmentarz komunalny	2000 rok

Źródło: opracowanie własne

Na uwagę zasługuje cmentarz św. Barbary przy ulicy Starocmentarnej. Jest to najstarsza dąbrowska nekropolia, powstała dzięki donacji władz Zachodniego Okręgu Górniczego. Zachował się tam układ przestrzenny z alejami wytyczonymi w końcu XIX wieku. Cmentarz ze względu na swoje małe rozmiary został zamknięty już w latach międzywojennych XX wieku. Otwarto go ponownie w latach 90. XX wieku. Zlikwidowano wtedy szereg kwater cmentarza pod nowe nagrobki. Część dawnych budowli sepulkralnych

zagospodarowano w jednej z alei w formie lapidarium. Nie mniej jednak zachował się znaczny zespół nagrobków z przełomu XIX i XX wieku, który posiada bardzo dużą wartość historyczną. Od 2014 r. prowadzone są na tym cmentarzu zbiórki pieniężne z przeznaczeniem na renowację najcenniejszych nagrobków. Kwotę prowadzi Towarzystwo Przyjaciół Dąbrowy Górniczej i dzięki tej akcji poddano renowacji już kilkanaście nagrobków z grobowcem rodziny Piwowarów (I prezydenta miasta) oraz uczestników powstania stycziowego. Wytyczono także ścieżkę edukacyjną z tablicą historyczną. Na tym cmentarzu znajdują się groby objęte opieką gminy takie jak: grób rodzinny Piwowarów oraz grób Edwarda Miętki – bojowca Polskiej Partii Socjalistycznej.

Tabela 3. Wykaz najcenniejszych nagrobków poddanych renowacji w latach 2014 – 2022 na cmentarzu przy ulicy Starocemntarnej

Lp.	Nagrobek	Czas powstania/material
1.	Grobowiec rodzinny Piwowarów z dobudowanym grobem Adam Piwowara I Prezydenta Dąbrowy Górniczej	1906/1939 Piaskowiec
2.	Grób Andrzeja Długoszewskiego – Naczelnika Zachodniego Okręgu Górniczego	1892 Piaskowiec/tablica z żeliwa
3.	Grobowiec rodziny Faszczewskich i Juliana Polcera – budowniczego Zachodniego Okręgu Górniczego oraz pierwszego dąbrowskiego kościoła parafialnego	1892 Piaskowiec
4.	Grób Kornelego Kozłowskiego – zawiadowcy magazynów Towarzystwa Francusko Włoskiego Dąbrowskich Kopalń Węgla, historyka górnictwa	1904 Piaskowiec/granit
5.	Grób Józefa Sołtyska – obywatela Dąbrowy Górniczej, uczestnika powstania 1863 roku	1905 Piaskowiec
6.	Płyta nagrobna Aleksandra Popiela – uczestnika powstania 1863 roku	1906 Piaskowiec
7.	Grób Jana Lichockiego – obywatela Dąbrowy Górniczej	1908 Piaskowiec

Zródło: informacje Towarzystwa Przyjaciół Dąbrowy Górniczej

Na drugim dąbrowskim cmentarzu przy ulicy 11 Listopada zachowało się także wiele historycznych grobów (m.in. pierwszego przewodniczącego rady miasta, powstańców warszawskich, górników, którzy zginęli w katastrofie w kopalni Reden w 1923 roku). Ponadto znajduje się tutaj kwatery żołnierzy poległych w wojnie 1920 roku oraz nagrobek jeńców włoskich z I wojny światowej (opiekę na nimi sprawuje gmina). Ważną częścią cmentarza jest kwatery zasłużonych, gdzie spoczywa wielu prezydentów miasta, działaczy politycznych oraz działaczy Polskiej Partii Socjalistycznej. Negatywnie na rozplanowaniu cmentarza odbiło się zajęcie kilku alei pod nowe groby. Zaburzyło to układ tej nekropolii, który został wyznaczony w 1914 roku, powoduje to także trudności w komunikacji na terenie cmentarza.

Tabela 4. Wykaz najcenniejszych nagrobków poddanych renowacji w latach 2014 – 2022 na cmentarzu przy ulicy 11 Listopada.

Lp.	Nagrobek	Czas powstania/material
1.	Symboliczny grób hm. Eugeniusza Puza – straconego w egzekucji 12 czerwca 1942 roku	1942 granit/piaskowiec
2.	Grób hm. Stefan Piotrowskiego – zasłużonego dąbrowskiego harcerza i pedagoga	1972 lastryko/granit
3.	Grób ks. prałata Stanisława Mazurkiewicza	1933 Piaskowiec
4.	Grób małżonków Janiny i Ludwika Berbeckich – działaczy Polskiej Partii Socjalistycznej, samorządowców	1961 Granit

Zródło: informacje Towarzystwa Przyjaciół Dąbrowy Górniczej

Ważne zespoły nagrobków znajdują się także w najstarszym cmentarzu w Gołonogu przy ulicy Kościelnej. Ze względu na przeniesienie cmentarza z terenu przykościelnego na obecną lokalizację zachowały się tylko groby począwszy od drugiej połowy XIX wieku. Najcenniejsze związane są z rodziną Stochelskich i Gadomskich – miejscowych właścicieli zakładów górniczych. Na cmentarzu znajduje się także mogiła tzw. 7 szewców – czyli pracowników zakładu szewskiego w Gołonogu – rozstrzelanych przez Niemców w 1944 roku (opiekę sprawuje gmina).

W Ząbkowicach znajduje się kwatery poległych żołnierzy Armii Czerwonej oraz szereg grobów żołnierzy 1920 roku oraz związanych z martyrologią II wojny światowej. Wymienić tutaj można grób braci Adameckich – rozstrzelanych przez Niemców oraz symboliczny grób Jana Mizerkiewicza – członka

Związku Orła Białego – powieszono przez Niemców w 1941 roku. W 2022 roku Muzeum Miejskie „SztYGarka” pozyskało dotację z Fundacji Orlen na renowację nagrobka Jana Mizerkiewicza oraz tablicę historyczną poświęconą jego działalności.

W Strzemieszycach Wielkich znajduje się zespół nagrobków z początku XX wieku związanych z rodzinami zasłużonymi dla miejscowości oraz z właścicielami tutejszych zakładów przemysłowych. Z inicjatywy grupy pasjonatów istnieje na tym cmentarzu tzw. Dolinka Katyńska poświęcona martyrologii Polaków w Rosji.

Podsumowując należy stwierdzić, że cmentarze dąbrowskie zawierają na swoim terenie wiele cennych pamiątek historycznych. Winny one zostać w całości otoczone opieką, a szczególnie te w Śródmieściu oraz Ząbkowicach, Strzemieszycach i Gołonogu. Największym zagrożeniem dla ich substancji zabytkowej jest brak miejsca do pochówków i co za tym idzie sukcesywne likwidowanie nieopłacanych miejsc.

Cmentarze w śródmieściu są objęte opieką przez Towarzystwo Przyjaciół Dąbrowy Górniczej, co ujęto w formie umów z zarządcami określających zakres opieki i wykaz wartościowych grobów. Podobne przedsięwzięcie winno zostać zrealizowane na pozostałych cmentarzach ze szczególnym uwzględnieniem zaangażowania społeczności lokalnej.

5.2.6 Zestawienie obiektów z terenu miasta wpisanych do rejestru zabytków.

Na terenie miasta Dąbrowa Górnicza znajduje się 9 zabytków nieruchomych, wpisanych do rejestru zabytków. Są to jedne z najcenniejszych elementów krajobrazu kulturowego na terenie miasta. Zostały one wymienione w poniższej tabeli.

Tabela 5. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków w mieście Dąbrowa Górnicza.

Lp.	Adres	Obiekt wraz z opisem granic ochrony	Numer i data wpisu do rejestru zabytków
1.	Dąbrowa Górnicza, ul. Kościelna 20, Gołonóg	Kościół parafialny pw. Narodzenia NMP i świętego Antoniego Padewskiego z XVII w. Granice ochrony obejmują cały obiekt wraz z najbliższym otoczeniem i wyposażeniem wnętrza.	A/9/60 z dnia 23.02.1960 r. wpis nadany w dawnym województwie katowickim
			A/263/09 z dnia 8.07.2009 r., aktualny nr rejestru woj. śląskiego.
2.	Dąbrowa Górnicza, ul. Królowej Jadwigi 13 - 17, Centrum	Kościół parafialny pw. Matki Boskiej Anielskiej, wzniesiony w latach 1898 - 1912. Do korpusu od płu. - zach. przylega pierwotny kościół parafialny zbudowany w latach 1875 -1877. Granice ochrony obejmują kościół.	A/1623/96 z dnia 29.03.1996 r. wpis nadany w dawnym województwie katowickim.
			A/564/2019 z dnia 23.10.2019 r. aktualny nr rejestru woj. śląskiego.
3.	Dąbrowa Górnicza, ul. Kryniczna 2d, Ujejsce	Kaplica pw. św. Katarzyny, drewniana z XVIII w. Granice obejmują cały obiekt i najbliższe otoczenie.	A/809/67 z dnia 09.12.1967 r. wpis nadany w dawnym województwie katowickim
			A/809/2021 z dnia 28.04.2021 r. aktualny nr rejestru woj. śląskiego.
4.	Dąbrowa Górnicza, ul. Ratanice 3, Ratanice	Młyn wodny z XVIII w., bezstylowy. Granice ochrony obejmują cały obiekt.	R/524/57 z dnia 02.05.1957 r. wpis nadany w dawnym województwie katowickim
5.	Dąbrowa Górnicza, pl. Wolności 1, Centrum	Budynek Pałacu Kultury Zagłębia z lat 50 - tych XX w. Granice ochrony obejmują cały obiekt wraz z najbliższym otoczeniem (schody, podejścia, podjazdy), wystrojem i wyposażeniem wnętrza (wykładziny ścian, posadzki, sztukaterie, urządzenie sali widowni i projekcyjnej).	A/1240/79 z dnia 22.11.1979 r. wpis nadany w dawnym województwie katowickim
			A/690/2020 z dnia 26.08.2020 r. aktualny nr rejestru woj. śląskiego.

6.	Dąbrowa Górnicza, ul. Modrzewiowa/ Złota, Trzebieszowice	Kaplica pw. Najświętszej Marii Panny Wspomożycielki z XVIII w. Granice ochrony obejmują cały obiekt w ramach ogrodzenia i wyposażenie wnętrza.	A/808/67 z dnia 09.12.1967 r. wpis nadany w dawnym województwie katowickim
			A/808/2021 z dnia 28.04.2021 aktualny nr rejestr woj. śląskiego.
7.	Dąbrowa Górnicza, ul. Ofiar Katynia 34a, Strzemieszyce Wielkie	Budynek kościoła parafialnego pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa. Granice ochrony obejmują cały obiekt w ramach ogrodzenia i wyposażenie wnętrza.	A/538/2019 aktualny nr rejestr woj. śląskiego.
8.	Dąbrowa Górnicza ul. Dworcowa 11 Ząbkowice	Zespół dworca kolejowego – budynek dworca (granice ochrony obejmują budynek w obrysie murów zewnętrznych)	A/706/2020 z dn. 01.10.2020 r. aktualny nr rejestr woj. śląskiego.
9.	Dąbrowa Górnicza, ul. Kościelna 20, Gołonóg	Mur okalający kościół w zespole kościoła p.w. Narodzenia Najświętszej Panny Marii i św. Antoniego Padewskiego. granice obejmują cały obiekt wraz z najbliższym otoczeniem.	A/1100/22 z dn. 12.12.2022 r. aktualny nr rejestr woj. śląskiego

Zródło: materiały Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków; <http://wkz.katowice.pl/uslugi/rejestr-zabytkow/spis-objektow-wpisanych-do-rejestru-zabytkow/rejestr-zabytkow-nieruchomych-a>, dostęp z 1 maja 2023 roku.

Pierwsze sześć pozycji z powyższej tabeli zostało już wyczerpująco omówione w poprzedniej edycji Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami, dlatego też skupimy się na przedstawieniu dwóch ostatnich, które zostały wpisane do rejestru w latach 2019 – 2020. Są to: zespół dworca kolejowego w Ząbkowicach oraz Bazylika Najświętszego Serca Pana Jezusa w Strzemieszycach Wielkich.

- **Zespół dworca kolejowego w Ząbkowicach** – został on wybudowany w 1867 roku. Od 1892 roku funkcjonowała w nim też łącznia kolejowa, natomiast rok później dobudowano wschodnie skrzydło dworca. Początek XX w. przyniósł ze sobą częściową elektryfikację. W 1902 roku na dworcu i peronach zainstalowano oświetlenie elektryczne. Przy dworcu czynny był bufet dworcowy, w tym okresie wymieniono także stolarkę okienną oraz urządzono osobne poczekalnie dla pasażerów I, II i III klasy. Do listopada 2011 r. działała w Ząbkowicach najdłużej funkcjonująca dąbrowska kasa biletowa. Zlikwidowano wówczas dworcową poczekalnię. Budynek dworca w Ząbkowicach jest obecnie obiektem nieczynnym. W latach 2017-2018 prowadzono prace w celu zdemontowania kładki dla pieszych, jej rolę pełni obecnie przejście podziemne. Na stacji znajdują się dwa czynne perony. Nie kursują obecnie pociągi pasażerskie do Maczek i do Szczakowej.
- **Bazylika Najświętszego Serca Pana Jezusa w Strzemieszycach Wielkich** – Prace przy budowie kościoła rozpoczęły się w 1903 roku. Autorem projektu budowy kościoła parafialnego w Strzemieszycach Wielkich był uznany inż. Józef Pomian-Pomianowski, który zaprojektował szereg obiektów architektury sakralnej na terenie Zagłębia Dąbrowskiego, a w 1901 r. został odznaczony złotym medalem w konkursie na projekt kościoła Zbawiciela w Warszawie. Murowany z czerwonej cegły kościół pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa został wybudowany w stylu neogotyckim. Trzynawowa świątynia na planie krzyża łacińskiego jest bazyliką z pięcioprzęsłowym korpusem. Posiada jednonawowe, wielobocznie zamknięte prezbiterium, wokół którego usytuowano kaplice, skarbiec i zakrystię. Nie posiada jednak trzech wież, które zakładano w planie J. Pomianowskiego. Cokół kościoła wykonano z „ciosu tumlińskiego”, a ściany z cegły palonej. Ozdoby elewacji wykonano z kamienia szydłowieckiego. Licowanie murów wykonano przy użyciu cegły wapienno-piaskowej z cegielni w Myszkowie, a dach pokryto ceglana dachówką (zastąpioną obecnie blachą miedzianą). Do 1908 r. wykończono mury i wiązania dachowe. Budowa świątyni została zakończona w 1910 r. Biskup kielecki Augustyn Łosiński erygował parafię strzemieszycką 23 lutego 1911 r. Do 1912 r. kościół otynkowano i wykończono nowe sklepienie. W połowie lat 50. XX w. wykonane zostały balustrady oraz ołtarz z marmuru. Uroczystość konsekracji kościoła odbyła się 20 września 1959 r. Ogrodzenie kościoła i plebanii miało miejsce w latach 1964 - 65.

Na terenie Dąbrowy Górniczej znajdują się kolejne obiekty, których wartość historyczna i architektoniczna predestynuje je do wpisu do rejestru śląskiego konserwatora zabytków. Są to:

- Dawny Zespół Szkół Zawodowych „SztYGarka”, pawilon 3 z 1927 roku, ul. Legionów Polskich 69,

- Stara, drewniana plebania przy kościele pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa z 1904 roku, ul. Ofiar Katynia 34,
- Pałacyk Zarządu dawnej fabryki superfosfatu z 1897 roku (Strzemieszyce) ul. Strzemieszycka 375,
- Pałacyk zarządu dawnej fabryki elektrotechnicznej (Ząbkowice), ul. Chemiczna 3,
- Obiekty w KWK Paryż – basztowe nadszybie szybu Paryż z 1884 roku, maszynownia szybu Paryż, dawna maszynownia z 1878 roku, dawna siłownia z 1897 roku, zespół zabudowań warsztatów z początku XX wieku, budynek warsztatów z końca XIX wieku.

Zakres i formy ochrony oraz opieki nad zabytkami rejestrowymi przez ich właścicieli i użytkowników reguluje przede wszystkim ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 roku oraz akty wykonawcze do ustawy, w tym m.in. rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 27 lipca 2011 roku w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich, robót budowlanych, badań konserwatorskich, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków oraz badań archeologicznych.

Obowiązek zgodnego z przepisami użytkowania i zarządzania obiektem zabytkowym spoczywa na jego właścicielu lub posiadaczu. Opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega w szczególności, na zapewnieniu warunków:

- 1) naukowego badania i dokumentowania zabytku;
- 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- 3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- 4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości
- 5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Niezależnie od w/w obowiązków użytkownik zabytku jest zobowiązany zawiadomić służby konserwatorskie o:

- 1) uszkodzeniu, zniszczeniu, zaginięciu lub kradzieży zabytku, niezwłocznie po powzięciu wiadomości o wystąpieniu zdarzenia,
- 2) zagrożeniu dla zabytku, niezwłocznie po powzięciu wiadomości o wystąpieniu zagrożenia,
- 3) zmianie miejsca przechowania zabytku ruchomego w terminie miesiąca od dnia nastąpienia tej zmiany,
- 4) zmianach dotyczących stanu prawnego zabytku, nie później niż w terminie miesiąca od dnia ich wystąpienia lub powzięcia o nich wiadomości.

Zgodnie z zapisami ustawy o ochronie zabytków, pozwolenia konserwatorskiego wymaga:

- prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru,
- wykonywanie robót budowlanych w otoczeniu zabytku,
- prowadzenie badań konserwatorskich zabytku wpisanego do rejestru,
- prowadzenie badań architektonicznych zabytku wpisanego do rejestru,
- prowadzenie badań archeologicznych,
- przemieszczanie zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru,
- trwałe przeniesienie zabytku ruchomego wpisanego do rejestru, z naruszeniem ustalonego tradycją wystroju wnętrza, w którym zabytek ten się znajduje,
- dokonywanie podziału zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru,
- zmiana przeznaczenia zabytku wpisanego do rejestru lub sposobu korzystania z tego zabytku,
- umieszczanie na zabytku wpisanym do rejestru urządzeń technicznych, tablic, reklam oraz napisów,
- podejmowanie innych działań, które mogłyby prowadzić do naruszenia substancji lub zmiany wyglądu zabytku wpisanego do rejestru.

Prace mające charakter bieżącej konserwacji, np. odświeżanie ścian we wnętrzu obiektu bez zmiany ich kolorystyki i wymiany tynków, miejscowa wymiana instalacji np. gniazd elektrycznych, kranów itp., wymiana powojennego wystroju wnętrz bez naruszania zabytkowej substancji obiektu, **nie wymagają uzyskania pozwolenia konserwatorskiego, jedynie zgłoszenia właściwemu konserwatorowi.**

Właściciel lub posiadacz zabytku może wystąpić do właściwego konserwatora zabytków o wydanie w formie pisemnej zaleceń konserwatorskich, pomocnych w przygotowaniu dokumentacji projektowej czy sformułowaniu zakresu planowanych prac. Zalecenia konserwatorskie mają na celu określenie sposobu korzystania z zabytku, jego zabezpieczenia i wykonania prac konserwatorskich, a także określenie zakresu dopuszczalnych zmian, które mogą być wprowadzone w tym zabytku.

5.2.7 Zestawienie obiektów z terenu Dąbrowy Górniczej wpisanych do Gminnej Ewidencji Zabytków

Ewidencja zabytków, w brzmieniu w/w ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, art. 21, jest podstawą dla sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy.

Ewidencja zabytków jest uporządkowanym zbiorem opracowań, wykonywanym wg jednorodnych wzorców, stanowiącym podstawowe informacje o obiektach zabytkowych. Krajową ewidencję zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków prowadzi Generalny Konserwator Zabytków. Wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa prowadzi wojewódzki konserwator zabytków. Natomiast gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomości z terenu gminy, objętych wojewódzką ewidencją zabytków prowadzi wójt (burmistrz, prezydent miasta) danej gminy. Ustawodawca nie określił kryteriów kwalifikowania obiektów do Gminnej Ewidencji Zabytków. Dlatego też na potrzeby aktualizacji Gminnej Ewidencji Zabytków przyjęto następujące kryteria:

- czas powstania – nie później niż lata 50 XX w.;
- stopień zachowania walorów zabytkowych;
- funkcję obiektu i wpływ jego formy na ogólny charakter zabudowy miejscowości;
- wartość historyczną, artystyczną i naukową.

Gminna Ewidencja Zabytków została przyjęta Zarządzeniem Prezydenta Miasta Nr 2108.2014 z dnia 3 lutego 2014 roku. Zostały w niej ujęte 493 obiekty.

Ewidencja ta była podstawą do sporządzenia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Miasta Dąbrowa Górnicza na lata 2016 – 2019. Zapisy ewidencji informują, że w Dąbrowie Górniczej znajduje się 360 budynków mieszkalnych z czego 92 to budynki w części lub całości drewniane.

Po weryfikacji przeprowadzonej na przełomie 2022 i 2023 roku stwierdzono, że spośród tych budynków 13 budynków drewnianych zostało rozebranych na podstawie decyzji administracyjnych. Ponadto decyzją administracyjną zezwolono na rozebranie dwóch domów murowanych oraz budynku Pawilonu IV ZSZ „Szttygarka”. Gminna ewidencja zabytków została także uszczuplona o wykreślenie murowanej willi w osiedlu Staszic oraz zabudowań Huty Szkła Gospodarczego w Ząbkowicach. W jednym wypadku nastąpiło samowolne rozebranie kamienicy przy ulicy Dąbrowskiego.

Powyższe dane wskazują na zmniejszenie substancji zabytkowej Dąbrowy Górniczej o 19 obiektów co stanowi nieco ponad 3,5 % ogólnego stanu budynków zabytkowych w mieście. Spośród 18 rozebranych budynków jeden stanowił własność gminy, a reszta były to budynki prywatne. Wszystkie te budynki zostały rozebrane ze względu na zły stan techniczny, co wskazuje na postępującą degradację części substancji zabytkowej Dąbrowy Górniczej.

Charakterystyka budynków w gminnej ewidencji zabytków

Pomiędzy rokiem 2014, kiedy to sporządzono Gminną Ewidencję Zabytków a 2023, kiedy realizowano jej aktualizację, zarówno liczba jak i skład jakościowy budynków nie uległ znaczącej zmianie. Wpisano do rejestru zabytków trzy obiekty: dworzec w Ząbkowicach, Bazylikę Najświętszego Serca Pana Jezusa w Strzemieszycach oraz ogrodzenie kamienne kościoła w Gołonogu. Dokonano analizy Gminnej Ewidencji Zabytków, rekomendując do skreślenia obiekty, które utraciły wartość zabytkową.

Zaproponowano wykreślenie 49 pozycji z Gminnej Ewidencji Zabytków Miasta Dąbrowa Górnicza. Wykreślenia zostały podyktowane zwłaszcza wyburzeniami obiektów o złym stanie technicznym. Ponadto zdecydowano wykreślić szereg obiektów o niewielkiej wartości historycznej i architektonicznej.

Oprócz wykreśleń zdecydowano o sporządzeniu propozycji nowych wpisów do Gminnej Ewidencji Zabytków. Wymienić tutaj można obiekty w obrębie ulic Ziemby i Południowej, które są związane z dawnym osiedlem Staszic, obiekty przemysłowe dawnej kopalni Paryż oraz obiekty spośród zabudowy czynszowej i szkolnej zlokalizowane w śródmieściu. Ponadto wskazano obiekty przemysłowe dawnej kopalni Flora.

Z obiektów przewidzianych do ujęcia w GEZ-ie na uwagę zasługują budynki przemysłowe znajdujące się na terenie dawnej Kopalni Węgla Kamiennego Paryż. Reprezentują one budownictwo ceglane przełomu XIX i XX wieku związane z inwestycjami spółek francuskich w przemyśle Zagłębia Dąbrowskiego. Wyróżnia się tutaj budowla wieżowa szybu Paryż, ostatnia zachowana tego typu budowla

w rejonie. Ważną pozycją w nowych wpisach jest linia niemieckich fortyfikacji polowych B-2, które zostały zrealizowane przez Niemców w latach 1944 – 1945. W okresie powojennym wysadzono większość bunkrów, a pozostawiono transeje oraz betonowe stanowiska strzeleckie tzw. kochbunkry. Linia B-2 ciągnąca się przez szereg miejscowości od Sosnowca po Siewierz miała zabezpieczać wojska niemieckie przed atakiem Armii Czerwonej. Nie została ona użyta na pełną skalę podczas działań wojennych, a obecnie podlega znacznej degradacji związanej z inwestycjami drogowymi oraz aktami wandalizmu.

5.2.8 Zabytki ruchome

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami definiuje zabytek ruchomy, jako „rzecz ruchomą, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, będących dziełem człowieka lub związanych z jego działalnością i stanowiących świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową”.

W art. 6 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wymienione są podlegające ochronie i opiece zabytki ruchome.

Rejestr Zabytków Ruchomych prowadzony jest podobnie jak Rejestr Zabytków Nieruchomych przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Do rejestru wpisuje się zabytek ruchomy na podstawie decyzji wydanej przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków na wniosek właściciela zabytku lub z obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę. Do rejestru zabytków nieruchomych nie wpisuje się obiektów znajdujących się w inwentarzu muzeum lub wchodzącego w skład narodowego zasobu bibliotecznego.

Tabela 6. Wykaz wybranych zabytków ruchomych z terenu miasta Dąbrowa Górnicza.

Lp.	Adres	Obiekt wraz z opisem granic ochrony	Numer i data wpisu do rejestru zabytków
1.	Dąbrowa Górnicza, ul. Królowej Jadwigi 17, Centrum	Polichromie we wnętrzu kościoła parafialnego pw. Matki Boskiej Anielskiej	B/35/02 z dnia 30.12.2002 r.
2.		Ołtarze i obrazy we wnętrzu kościoła parafialnego pw. Matki Boskiej Anielskiej	B/127/08 z dnia 15.2008 r.

Źródło: materiały z archiwum parafii Najświętszej Maryi Panny Anielskiej

Bardzo ważnym elementem w procesie ochrony i opieki nad zabytkami jest działalność statutowa muzeów i bibliotek. Instytucje te są zobowiązane do gromadzenia zabytków, ich zabezpieczania i udostępniania. Zasób zgromadzonych tutaj artefaktów nie jest wpisywany do ewidencji zabytków, ale podlega wpisom do inwentarzy muzealnych oraz zasobu bibliotecznego. W związku z tym obok kilkunastu zabytków ruchomych, objętych ochroną konserwatora znajduje się na terenie miasta wiele znakomitych przykładów ludzkiej działalności sprzed wieków, które stanowią zbiory tutejszego Muzeum i Biblioteki.

Na terenie Dąbrowy Górniczej funkcjonuje Muzeum Miejskie „Sztynka”, które zostało powołane uchwałą Rady Miejskiej w 1997 roku. Jego siedziba znajduje się w dawnym pawilonie I Zespołu Szkół Zawodowych „Sztynka”. Muzeum prowadzi swoją działalność w oparciu o statut zatwierdzony przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Gromadzi eksponaty w działach historii, przyrody i techniki, etnografii i archeologii.

Na koniec 2021 roku w Dziale Historii Muzeum zgromadzono 7599 muzealiów. Dział etnografii zgromadził do 2022 roku 981 sztuk muzealiów związanych z etnografią lokalną. W 2022 roku wpłynęło do tego działu 29 darowizn oraz jeden zakup.

Od stycznia do września 2022 r. w Dziale Historii przybyło 68 muzealiów (111 sztuk), wśród których wyliczyć można w eksponaty w kategoriach podanych w Tabeli nr 7.

Tabela 7. Wykaz zabytków pozyskanych do zbiorów Muzeum Miejskiego „Sztugarka” od stycznia do końca 2022 roku.

Lp.	Rok nabycia	Rodzaj eksponatu	Pozycje inwentarzowe	Ilość
1.	2022	Sztuka	5	10
2.		Historia	24	33
3.		Militaria	6	6
4.		Numizmaty	9	15
5.		Technika:	3	6
6.		Fotografia:	4	19
7.		Archiwalia:	17	22
Razem			68	111

Źródło: opracowanie własne

Zbiory Muzeum Miejskiego „Sztugarka” rozwijały się w oparciu o zasób dawnego Ośrodka Muzealno - Dydaktycznego ZSZ „Sztugarka”. Tradycje muzealnicze „Sztugarki” sięgają 1889 roku, kiedy to wraz z uruchomieniem szkoły założono tutaj kolekcję mineralogiczną. Część z eksponatów przechowywanych obecnie w Muzeum pochodzi z tamtej kolekcji oraz tzw. Muzeum Krajoznawczego im. Zygmunta Glogera, uruchomionego w siedzibie Resursy w 1912 roku. Muzeum pozyskuje eksponaty w formie darowizn od osób fizycznych lub zakupów antykwarycznych.

Zasób zbiorów Muzeum w dziale historii obrazuje Tabela 8.

Tabela 8. Wykaz zabytków pozyskanych do zbiorów Muzeum Miejskiego „Sztugarka” od 1997 do 2022 roku.

Lp.	Lata gromadzenia	Rodzaj eksponatu	Pozycje inwentarzowe	Ilość
1.	1997 – 2022	Sztuka	181	220
2.		Historia	4402	5892
3.		Militaria	75	78
4.		Numizmaty	148	185
5.		Technika	84	89
6.		Fotografia	1987	6181
7.		Kartografia	166	196
8.		Archiwalia	624	910
Razem			7667	13 751

Źródło: opracowanie własne

W zbiorach Muzeum znajdują się eksponaty wytworzone między 1800, a 2000 rokiem. Wśród nich wymienić można dokumenty rachunkowe kopalni Reden z początku XIX wieku, popiersie dyrektora huty Bankowej Feliksa Verdie z 1878 roku, księgi pracowników kopalni Paryż, Reden i Flora z lat 1900 – 1945. Ponadto Muzeum posiada kolekcję map regionu z XIX i XX wieku oraz narzędzia i lampy górnicze, wyprodukowane między 1870, a 1970 rokiem.

W Dąbrowie Górniczej działa Miejska Biblioteka Publiczna im. Hugona Kołłątaja. Jej tradycje sięgają połowy XIX wieku, kiedy to inżynierowie zamieszkujący Dąbrowę utworzyli Towarzystwo Biblioteczne, zajmujące się zarówno księgozbiorem fachowym jak i wypożyczaniem książek mieszkańcom. Znaczący postęp w działalności biblioteki nastąpił w 1906 roku, kiedy to na fali Rewolucji 1905 roku zezwolono na założenie nowej księżnicy w Dąbrowie Górniczej. Stała się ona podstawą do przekształcenia jej w latach międzywojennych w bibliotekę publiczną utrzymywaną przez samorząd miejski.

Obecnie siedziba główna biblioteki miejskiej mieści się w budynku przy ulicy Kościuszki, a jej księgozbiór udostępniany jest w kilkunastu filiach rozmieszczonych na terenie całego miasta.

Zbiory biblioteczne mające wartość zabytkową zgromadzone są w Dziale Książki Dawnej, który gromadzi publikacje wydane do 1956 r., w tym m.in. starodruki. Najstarszy z nich był wydany w 1530 r., a pozyskany został z księgozbioru rektora Uniwersytetu Jagiellońskiego prof. Józefa Brodowicza. Innym, cennym nabytkiem jest pisana na pergaminie XIX - wieczna tora. W zasobach tej komórki znajdują się zbiory w większości pozyskane od osób związanych z Dąbrową Górniczą, m.in. Stanisława i Zofii

Bocianowskich, Leona Nowaka, Edwarda Ciuka, Edwarda Potępy oraz rodziny Lewickich. W dziale zgromadzono blisko 7 tys. woluminów. Wśród nich można znaleźć wiele oryginalnych publikacji, nie tylko pod względem treści, ale także wydawniczym. Stanowią one dobra kultury oraz dorobek myśli i pracy wielu pokoleń. Ich należyte utrzymanie jako cennych dóbr kultury, ma istotne znaczenie dla popularyzacji i rozwoju nauki oraz kultury narodowej.

Czytelnia Regionalna została uruchomiona we wrześniu 2022 r., zgromadzono w niej około 4 tys. zbiorów. W dziale znajdują się książki dotyczące Dąbrowy Górniczej, Zagłębia Dąbrowskiego oraz Śląska, a także prasa lokalna oraz Dokumenty Życia Społecznego. Głównym celem nowo powstałego działu jest dbanie o zachowanie lokalnego dziedzictwa kulturowego, historii miasta i regionu oraz popularyzacja wiedzy o regionie wśród jego mieszkańców, w szczególności dzieci i młodzieży. Czytelnia Regionalna poprzez realizację lekcji regionalnych oraz imprez kulturalnych chce rozpowszechniać wiedzę i cenne informacje o walorach naszego regionu. Dział zajmuje się także tworzeniem bibliografii regionalnej. Wiedza zgromadzona w zbiorach Czytelni Regionalnej jest znaczącym źródłem dla obecnych i przyszłych pokoleń. Zbiory regionalne posiada także większość filii bibliotecznych MBP w Dąbrowie Górniczej np. Filia nr 5 czy Filia nr 18.

Obok wyżej opisanych instytucji kultury działa w Dąbrowie Górniczej Muzeum Ochotniczej Straży Pożarnej w Tucznawie. Zgromadzono tutaj zbiory etnograficzne i historyczne, a dotyczące dziejów tej dzielnicy miasta. Zbiór udostępniany jest okazjonalnie dla zwiedzających.

5.2.9 Zabytki archeologiczne z uwzględnieniem działalności Muzeum w ochronie dziedzictwa archeologicznego

Zabytek archeologiczny jest zabytkiem nieruchomym, będącym powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów, względnie zabytek ruchomy, będący ich wytworem.

Podstawową i wiodącą metodą ewidencjonowania stanowisk archeologicznych jest ogólnopolski program badawczo - konserwatorski Archeologiczne Zdjęcie Polski (AZP). Systematyzuje on dotychczasowy zasób wiedzy o rozpoznaniu archeologicznym terenu, poprzez obserwację archeologiczną oraz uwzględnianie informacji zawartych w archiwach, zbiorach muzealnych, instytucjach, a także publikacjach naukowych, popularnonaukowych oraz artykułach prasowych. Należy jednak pamiętać, że zbiór dokumentacji AZP, reprezentujący ewidencję zasobów archeologicznych jest otwarty i ciągle uzupełniany w procesie archeologicznego rozpoznania terenu. Do zbioru włączane są informacje o wszystkich sukcesywnie odkrywanych reliktach przeszłości niezależnie od charakteru badań, a także wszystkie bieżące informacje weryfikujące lub uzupełniające dotychczasowe dane. W ten sposób dokumentacja stanowisk archeologicznych utworzona metodą AZP jest źródłem najbardziej aktualnej wiedzy o terenie.

Na terenie miasta Dąbrowa Górnicza znajduje się 149 zewidencjonowanych stanowisk archeologicznych ujętych w gminnej ewidencji zabytków. Wiele stanowisk archeologicznych zostało zlokalizowanych na terenach dawnej eksploatacji kruszców, a następnie rud cynku i ołowiu.

Zabytki archeologiczne pozyskane z wykopalisk z terenu Dąbrowy Górniczej znajdują się w kilku obiektach muzealnych. Pierwsze wykopaliska na tym terenie, a mianowicie w Strzemieszycach Wielkich przeprowadzono w latach 30. XX wieku. Były to badania ratunkowe na terenie piaskowni. Odkryto tam szereg grobów tworzących cmentarzysko z przełomu XI i XII wieku. Wśród pozyskanych eksponatów znalazły się szczątki ludzkie, ozdoby srebrne i naczynia ceramiczne oraz drewniane. Do dnia dzisiejszego zachowała się część tych znalezisk zdeponowanych w Muzeum Archeologicznym w Krakowie oraz Muzeum Górnośląskim w Bytomiu.

Na przełomie XX i XXI wieku wykopaliska prowadzono na terenie Strzemieszyc Wielkich w rejonie pierwotnej osady nad rzeką Rakówką przy jej skrzyżowaniu z ulicą Strzemieszycką. Odkryto tutaj m.in. pozostałości domów oraz piec hutniczy do wytopu ołowiu. Artefakty z tych wykopalisk znalazły się w zbiorach Muzeum Zagłębia w Będzinie.

W 2003 roku w Muzeum Miejskim „SztYGarka” otwarto dział archeologii. Od tego momentu znaleziska z terenu miasta trafiają do zasobów miejscowej placówki muzealnej. Najbardziej owocne okazały się badania archeologiczne w Łośniu, których efekty zostały zdeponowane w Muzeum Miejskim „SztYGarka”.

Do dnia dzisiejszego dział archeologii Muzeum zgromadził eksponaty, których liczba została zaprezentowana w tabeli 9.

Tabela 9. Wykaz liczbowy zabytków pozyskanych do działu archeologii Muzeum Miejskiego „SztYGarka” w latach 2003 - 2022.

Lp.	Lata gromadzenia	Rodzaj eksponatów	Własność Muzeum	Depozyty
1.	2003 – 2022	Numizmaty	w pozycjach inwentarzowych 41, w sztukach 1193	w pozycjach inwentarzowych 219, w sztukach 219
2.		Inne zabytki	pozycji inwentarzowych 1009, sztuk: 1224	pozycji inwentarzowych 11, w sztukach 1349
Razem			1050 pozycji inwentarzowych, 2417 sztuk	230 pozycji inwentarzowych, 1568 sztuk

Źródło: opracowanie własne

Dział archeologii Muzeum Miejskiego „SztYGarka” posiada zabytki stanowiące jedną z najcenniejszych kolekcji archeologicznych w regionie. Kolekcja ta jest w dużej części wypełniona artefaktami dotyczącymi wczesnośredniowiecznego górnictwa i hutnictwa. Wśród najważniejszych eksponatów z tego zakresu wskazać należy tzw. Skarb „Hutnika”, który odnaleziono w latach od 1998 r. do 2008 r. w Dąbrowie Górniczej - Łośniu podczas badań prowadzonych na rozległej wczesnośredniowiecznej osadzie (XI – XII/XIII w.). To właśnie na terenie tego stanowiska w 2006 roku, odkryto skarb 1125 monet srebrnych, z czego 1106 sztuk znajdowało się bezpośrednio w szkliwionym naczyniu lub jego bliskim sąsiedztwie oraz 179 placków srebra. Pozostałe 18 monet odnajdywano w latach 2007-2009 i najprawdopodobniej pierwotnie również stanowiły element skarbu. W skład znaleziska weszły głównie monety synów króla Bolesława Krzywoustego: Władysława II Wygnańca i Bolesława IV Kędzierzawego, tylko jedna moneta samego Krzywoustego oraz jeden XI-wieczny denarek krzyżowy.

Muzeum posiada także w swoich zbiorach drewniane koryto płuczki do rudy ołowiu z XV wieku, topór wczesnośredniowieczny z Hutek pod Olkuszem oraz bochen ołowiu ze Starego Bukowna i sztaby ołowiane z Siewierza.

W 2021 roku rozpoczęły się badania archeologiczne na terenie Bukowej Góry w Dąbrowie Górniczej – Ujejściu. Na działkach użytkowanych przez Lasy Państwowe natrafiono na olbrzymie stanowisko wielokulturowe. Znajdują się tutaj ślady działalności człowieka w postaci megalitów sprzed kilku tysięcy lat p.n.e. oraz późniejsze kurhany całopalne i ślady eksploatacji kruszców.

Wykopaliska będą kontynuowane przez kolejne lata, a ich naukowe opracowanie pozwoli na ściślejsze datowanie i opis odkryć.

6. Dziedzictwo niematerialne, upamiętnienia na terenie miasta oraz działalność instytucji w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego

Dziedzictwo niematerialne odgrywa istotną rolę w jednoczeniu i określaniu kulturowej tożsamości grup społecznych. Odzwierciedla jej oczekiwania, które są wyrażane m.in. w formie języka, literatury, muzyki, tańca, obyczajów, ubioru.

Dąbrowa Górnicza jest największym obszarowo miastem Zagłębia Dąbrowskiego, a na jej terenie działają instytucje kultury prowadzące działalność w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego. Są to:

- Pałac Kultury Zagłębia
- Miejska Biblioteka Publiczna im. H. Kołłątaja
- Muzeum Miejskie „SztYGarka”

Najważniejsze i najbardziej rozbudowane działania w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego prowadzone są w Miejskiej Bibliotece Publicznej im. H. Kołłątaja i Muzeum Miejskim „SztYGarka”. Muzeum pełni ważną rolę na kulturalnej mapie miasta, proponując gościom bogatą ofertę wystawienniczą i edukacyjną z różnorodnej, nie tylko górniczej i historycznej tematyki. Muzeum posiada bogate zbiory historyczne, archeologiczne i etnograficzne, o których mowa w poprzednich rozdziałach. Placówka ta gromadzi także obiekty dziedzictwa przemysłowego. Zlokalizowane są one w Kopalni Ćwiczebnej, która dzięki zaangażowaniu dąbrowskich muzealników stała się w 2010 roku podziemną trasą turystyczną wpisaną

na listę Szlaku Zabytków Techniki Województwa Śląskiego. Obok budynku Muzeum powstał Park Militarno-Historyczny „Reduta”, gdzie prezentowane są zabytki militarne.

Miejska Biblioteka Publiczna im. H. Kołłątaja składa się z 17 filii bibliotecznych oraz Biblioteki Głównej wraz z agendami: Wypożyczalnią Centralną, Czytelnią Multimedialną, Czytelnią, Centrum Informacji Biznesowej i Technicznej, Działem Informacyjno-Bibliograficznym, Wypożyczalnią dla Dzieci i Młodzieży, Centrum Edukacji Regionalnej, Centrum Informacji Europejskiej, Działem Zbiorów Specjalnych, Działem Książki Dawnej. Zbiory biblioteki omówiono we wcześniejszych rozdziałach.

Muzeum Miejskie „Szytgarka” wraz z Miejską Biblioteką Publiczną im. H. Kołłątaja prowadzą działalność edukacyjną w zakresie dziedzictwa kulturowego opartą na wspólnym programie edukacyjnym. W ramach tej współpracy organizowane są lekcje muzealne i biblioteczne wraz z towarzyszącymi wystawami planszowymi. Do współpracy tej zaproszony został także Wydział Oświaty Urzędu Miejskiego, dzięki którego wsparciu odbył się w 2021 roku program edukacyjny poświęcony udziałowi mieszkańców Zagłębia Dąbrowskiego w wojnie 1920 roku. W/w instytucje organizują także w Muzeum konferencje dla nauczycieli historii, mające na celu wzbogacenie ich wiedzy regionalnej.

Poniżej podajemy przykładowe tematy lekcji muzealno – bibliotecznych, które będą realizowane roku szkolnym 2022 – 2023:

- **Maria Konopnicka w Zagłębiu Dąbrowskim** - Czy kojarzysz ulicę Konopnickiej? Dlaczego została tak nazwana? Przyjdź na spotkanie z Panią Konopnicką i dowiedz się jak się jej podobało w Dąbrowie Górniczej.
- **Pogoria** - Dowiedz się więcej o ulubionym letnim uroczysku Dąbrowiaków. Czy Pogoria zawsze była jeziorem? Może kiedyś wyglądała zupełnie inaczej niż dzisiaj. Na to pytanie znajdziesz odpowiedź podczas naszych warsztatów.
- **Bukowa Góra** - Archeolodzy ciągle poszukują artefaktów... I je znajdują! Jednak co robią, aby ich nie pogubić? Wszystko dokładnie opisują i segregują. Z nami dowiesz się jak naukowcy utrzymują porządek w swoich odkryciach. Być może Tobie też uda się coś odkryć.
- **Legends i baśnie zagłębiowskie** - Czyje nogi były tak gołe, że nazwano na ich cześć dzielnicę Dąbrowy? Skąd tyle piachu na pustyni Błędowskiej? Dąbrowa skrywa wiele tajemnic, które obrosły w legendy, baśnie i mity. Odkryj sekretną stronę naszego miasta w Bibliotece.
- **Rewolucja 1905 roku w Zagłębiu, lata 1914-1915** - Poczuj się jak przedwojenny arystokrata, trzymając w dłoni archiwalne wydania gazet. Dowiesz się jak historyczne wydarzenie były opisywane i odbierane przez ludzi, którzy sami brali w nich udział.

Instytucje wymienione wcześniej działają na polu zachowania dziedzictwa niematerialnego regionu w czym współpracuje Pałac Kultury Zagłębia. Jest to centrum kultury działające nieprzerwanie od 1958 roku, które przyczyniło się w dużym stopniu do promocji i rozwoju miasta oraz całego regionu. Pałac Kultury Zagłębia zapewnia rozrywkę mieszkańcom Dąbrowy Górniczej i okolic, a także stwarza im liczne możliwości rozwijania umiejętności, spędzania wolnego czasu i realizowania swoich pasji. Już blisko 60 lat wypełnia misję, dla której został powołany, zapewniając mieszkańcom kontakt z szeroko pojętą kulturą. W Pałacu Kultury Zagłębia organizowane są wycieczki po jego siedzibie, mające na celu zapoznanie zwiedzających z bogactwem wystroju i historią tego zabytku, znajdującego się w rejestrze zabytków.

Dąbrowa Górnicza była miejscem działalności wielu osób zasłużonych dla rozwoju górnictwa, takich jak: Stanisław Staszic, książę Ksawery Drucki Lubecki, Józef Patrycjusz Cieszkowski. Tworzyli tutaj pisarze, wśród których wymienić można: Marię Konopnicką, Artura Gruszeckiego i Juliusza Kadena Bandrowskiego. Z Dąbrową Górniczą związani są także ludzie kultury i sportu tacy jak: Janusz Gajos, Krzysztof Kieślowski, Wirgiliusz Gryń czy Sobiesław Zasada.

Instytucje kultury we współpracy z władzami miasta upowszechniają wiedzę na temat znanych osób związanych z miastem. M.in. wyróżniający się przedsiębiorcy dąbrowscy otrzymują corocznie nagrodę imienia Karola Adamieckiego – znanego na świecie teoretyka zarządzania.

W przestrzeni miejskiej honoruje się zasłużone osoby nadawaniem ich imion ulicom, skwerom, rondom oraz funduje się tablice pamiątkowe im poświęcone. W ostatnich latach w ten sposób uczczono: Adama Piwowara – I prezydenta miasta, Kazimierza Imielińskiego – znanego seksuologa, a w 2022 roku powstała tablica pamiątkowa ks. Jana Cieplaka – arcybiskupa wileńskiego i działacza społecznego, który już wcześniej został patronem dąbrowskiego ronda. Dzięki współpracy z Międzyzakładową Organizacją Związkową NSZZ „Solidarność” ArcelorMittal Poland S.A. doprowadzono do zmiany nazwy ulicy

Katowickiej na ulicę Porozumienia Dąbrowskiego 1980. Był to krok na drodze do upowszechnienia wiedzy o wydarzeniu historycznym, jakie miało miejsce w Dąbrowie Górniczej w 1980 roku.

7. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans i zagrożeń

Dla potrzeb lepszej diagnozy stanu istniejącego w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego oraz w celu sformułowania priorytetów działań władz samorządowych opracowano analizę SWOT słabych i mocnych stron miasta Dąbrowa Górnicza, a także szans i zagrożeń.

Mocne strony:

- korzystne położenie geograficzne - na skraju aglomeracji w bezpośrednim sąsiedztwie Zespołu Jurajskich Parków Krajobrazowych, kompleksów leśnych zlewni Białej i Czarnej Przemszy oraz w rejonie bardzo atrakcyjnego Pojezierza Dąbrowskiego,
- tradycje przemysłu wydobywczego począwszy od wczesnego średniowiecza,
- unikatowe zabytki przemysłu, takie jak: przemysłowe budynki i budowle Huty Bankowa, kopalni „Paryż”, stare piece wapiennicze w Strzemieszycach i Ząbkowicach oraz budynki związane z przemysłem wiejskim - dobrze zachowane zespoły młynów wodnych w Okradzionowie na Białej Przemszy,
- grupę zabytków techniki stanowią obiekty związane z powstaniem i rozwojem linii kolejowych: Warszawsko - Wiedeńskiej i Iwangorodzko – Dąbrowskiej,
- bogate stanowiska archeologiczne - np. Dąbrowa Górnicza – Łosień, gdzie odnaleziony został tzw. „Skarb hutnika”, Bukowa Góra w Ujejściu – budowle megalityczne,
- zrewitalizowane Parki m.in. Park Zielona,
- duże nakłady finansowe na najważniejsze obiekty zabytkowe,
- realizacja dużych inwestycji związanych m.in. z przebudową dworca,
- akcentowanie rozwoju turystyki z wykorzystaniem dziedzictwa kulturowego w dokumentach strategicznych miasta,
- dobrze skonstruowane miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego, uwzględniające potrzeby ochrony dziedzictwa kulturowego,
- wyznaczone strefy ochrony konserwatorskiej,
- środowisko przyrodnicze miasta, sprzyjające promowaniu na tym obszarze aktywnej rekreacji i sportu,
- występujące formy prawne ochrony przyrody,
- oznakowane piesze i rowerowe szlaki turystyczne,
- nowoczesna hala sportowa i aquapark,
- obecność bazy biwakowo – campingowo – rekreacyjnej,
- działanie na terenie miasta instytucji kultury: Pałac Kultury Zagłębia, Muzeum Miejskie „Szttygarka”, Miejska Biblioteka Publiczna im. H. Kołłątaja,
- prowadzona aktualizacja Gminnej Ewidencji Zabytków.

Słabe strony:

- rozległe terytorium miasta, brak zintegrowania,
- nieuregulowany stan prawny części terenów w mieście,
- brak silnego zaangażowania społeczeństwa w rozwój miasta,
- poprzemysłowe zmiany środowiska,
- niewystarczający stan zabezpieczenia zabytków i postępujący proces ich niszczenia (w szczególności obiektów prywatnych i w zarządzie PKP),
- brak opracowanej mapy zabytków,
- niedostatecznie rozwinięta hotelowa i gastronomiczna baza turystyczna miasta,
- niewłaściwie przeprowadzone pod względem konserwatorskim remonty i modernizacje prywatnych domów mieszkalnych,
- brak oznaczeń informacyjnych prowadzących do przeważającej liczby zabytków,
- brak archeologicznych programów badawczych,
- przeciętnie rozwinięta baza turystyczna.

Szanse:

- współfinansowanie z budżetu miasta prac przy obiektach zabytkowych,
- fundusze Unii Europejskiej na poprawę stanu zabytków i ich ochronę,
- wzrost roli zabytku jako obiektu turystycznego,
- rosnąca wiedza i świadomość władz lokalnych o wartości dziedzictwa kulturowego,
- wzrost znaczenia Jury Krakowsko - Częstochowskiej na regionalnym rynku turystycznym,
- poprawa dostępności do zabytków przez wprowadzanie nowoczesnych, bazujących na technologiach internetowych systemów informacji turystycznej,
- rosnąca rola samorządu włączającego się w sferę ochrony dziedzictwa,
- wzrost rangi aktywnego wypoczynku w kształtowaniu się nowego stylu życia i spędzania wolnego czasu.

Zagrożenia:

- skłonność do zagospodarowania obiektów zabytkowych w sposób uproszczony,
- rosnące koszty renowacji i konserwacji obiektów zabytkowych,
- skomplikowane procedury w ubieganiu się o środki zewnętrzne skutkujące stosunkowo niewielkim wykorzystaniem środków z Unii Europejskiej, zwłaszcza przez osoby prywatne,
- niewłaściwe działania inwestycyjne lub ich brak, przyczyniające się do dalszej degradacji obiektów zabytkowych,
- akty wandalizmu,
- brak skutecznej egzekucji prawa,
- brak zainteresowania społecznego niektórymi zabytkami,
- niska świadomość mieszkańców miasta w temacie skarbów kultury, dziedzictwa i tradycji,
- niewystarczające środki na ochronę i opiekę nad zabytkami,
- występowanie zagrożeń zewnętrznych: pożary, powódzie,
- wprowadzanie elementów obcych, nowej zabudowy - np. nieprzemyślanej, niezgodnej z historyczną kolorystyką,
- brak mechanizmów efektywnego wdrażania strategii, planów, programów itp.,
- jednowymiarowe postrzeganie zasobów dziedzictwa kulturowego: wyłącznie poprzez pryzmat ich gospodarczego wykorzystania lub przeciwnie - jedynie jako zasobu historycznego,
- zerwanie ciągłości kulturowej - zmiana systemu wartości pomiędzy pokoleniami.

8. Założenia programowe

Priorytety dotyczące działań w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami zostały ujęte w Gminnym Programie Opieki nad Zabytkami Miasta Dąbrowa Górnicza na lata 2016 – 2019. Twórcy programu podkreślali ich długofalową realizację oraz wynikające z nich korzyści. Kierując się analizą stanu dziedzictwa kulturowego miasta, oceną opracowań strategicznych, dotyczących rozwoju społeczno - gospodarczego oraz studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego w dalszym ciągu podtrzymujemy zasadność działań w zakresie trzech priorytetów. Kontynuacja działań w zakresie niżej wymienionych priorytetów pozwoli na właściwą ochronę i opiekę nad zabytkami Dąbrowy Górniczej.

Kontynuowane priorytety na lata 2023-2026 to:

- **PRIORYTET I: Ochrona, opieka i wyeksponowanie obiektów zabytkowych oraz walorów krajobrazu kulturowego miasta**
- **PRIORYTET II: Edukacja i szerzenie wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym wraz z działaniami promocyjnymi**
- **PRIORYTET III: Rozszerzenie zasobu i ochrony dziedzictwa kulturowego miasta Dąbrowa Górnicza.**

W poniższej tabeli przedstawiono kierunki zadań i zadania do realizacji w ramach wyznaczonych priorytetów.

Tabela 10. Kierunki zadań i zadania do realizacji w ramach wyznaczonych priorytetów planowane do realizacji na terenie miasta Dąbrowa Górnicza.

PRIORYTET I: Ochrona, opieka i wyeksponowanie obiektów zabytkowych oraz walorów krajobrazu kulturowego miasta	
Kierunki działań	Zadania
Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania	<ul style="list-style-type: none"> ● Systematyczne prowadzenie prac konserwatorskich zabytków będących własnością gminy, ● Poprawa estetyki otoczenia zabytków będących w posiadaniu gminy poprzez ich odpowiednie wyeksponowanie i oświetlenie, ● Prowadzenie monitoringu stanu zachowania obiektów zabytkowych, ● Zwiększenie działań mających na celu pozyskanie środków zewnętrznych na ochronę zabytków,
Zintegrowana ochrona dziedzictwa kulturowego	<ul style="list-style-type: none"> ● Uwzględnianie zabytków w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego, ● Egzekwowanie ochrony zabytków ujętych w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego ● Promowanie dobrych praktyk w zakresie prowadzenia prac remontowych przy zabytkach z uwzględnieniem zaleceń konserwatorskich, ● Bieżące aktualizowanie gminnej ewidencji zabytków

PRIORYTET II: Edukacja i szerzenie wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym wraz z działaniami promocyjnymi	
Kierunki działań	Zadania
Edukacja i popularyzacja wiedzy o dziedzictwie kulturowym	<ul style="list-style-type: none"> ● Zajęcia edukacyjne prowadzone w ramach Klub pracy w Powiatowym Urzędzie Pracy, ● Zajęcia edukacyjne dla skazanych kierowanych do prac społecznie użytecznych przez Zespół Kuratorskiej Służby Sądowej, ● Zajęcia w ramach programów edukacyjnych przygotowywanych przez Muzeum Miejskie “Szytgarka” i Miejską Bibliotekę Publiczną im. H. Kołłątaja, ● Działalność wydawnicza w zakresie historii miasta (książki, broszury, ulotki, plakaty, mapy) prowadzona przez Muzeum Miejskie “Szytgarka” i Miejską Bibliotekę Publiczną im. H. Kołłątaja, ● Wytuczanie i promowanie szlaków turystycznych w oparciu o znajdujące się na nich obiekty zabytkowe
Promocja dziedzictwa kulturowego gminy służąca kreacji produktów turystycznych	<ul style="list-style-type: none"> ● Współpraca z mediami w zakresie promocji zabytków, ● Wydawanie publikacji promujący zabytki na terenie gminy, ● Opracowanie interaktywnej mapy zabytków i atrakcji turystycznych Dąbrowy Górniczej

PRIORYTET III: Rozszerzenie zasobu i ochrony dziedzictwa kulturowego miasta Dąbrowa Górnicza	
Kierunki działań	Zadania
Monitoring zasobów, systematyczna aktualizacja i uzupełnianie gminnej ewidencji zabytków	<ul style="list-style-type: none"> ● Prowadzenie stałego monitoringu w zakresie samowoli budowlanych we współpracy z PINB, ● Realizacja sprawozdań z realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami oraz coroczna kontrola stanu opieki nad zabytkami
Gromadzenie informacji i materiałów o przeszłości miasta	<ul style="list-style-type: none"> ● Pozyskiwanie nowych eksponatów do Muzeum Miejskiego "Szytgarka", ● Kwerendy archiwalne mające na celu pozyskanie nowych informacji o historii obiektów zabytkowych, ● Tworzenie nowych ścieżek edukacyjnych wraz z tablicami informacyjnymi, ● Stworzenie Programu badań archeologicznych dla Dąbrowy Górniczej oraz Programu badań nad zabytkami techniki.

9. Instrumentarium realizacji programu opieki nad zabytkami

Zadania określone w *Programie Opieki nad Zabytkami Gminy Dąbrowa Górnicza na lata 2024 - 2027* będą wykonywane za pomocą następujących instrumentów:

1. prawnych – wynikających z przepisów ustawowych, obejmujących między innymi uchwalanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, stref ochrony konserwatorskiej, budowę parków kulturowych, wnioskowanie o wpis do rejestru zabytków, wykonywanie decyzji administracyjnych wojewódzkiego konserwatora zabytków;
2. finansowych – obejmujących między innymi finansowanie prac konserwatorskich, remontowych i archeologicznych przy obiektach zabytkowych będących własnością miasta lub znajdujących się w trwałym zarządzie jej jednostek lub samorządowego zakładu budżetowego, korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz dotacje, subwencje, dofinansowania, nagrody, zachęty finansowe dla właścicieli i posiadaczy obiektów zabytkowych, w zależności od możliwości finansowych miasta;
3. koordynacji – obejmujących między innymi realizację zapisów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w dokumentach strategicznych województwa i miasta, współpraca z ośrodkami naukowymi i akademickimi, współpraca z organizacjami wyznaniowymi w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami;
4. społecznych – obejmujących między innymi działania edukacyjne promocyjne, współdziałanie z organizacjami społecznymi, działania prowadzące do tworzenia miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami;
5. kontrolnych – obejmujących między innymi aktualizację gminnej ewidencji zabytków, monitoring stanu zagospodarowania przestrzennego oraz stanu zachowania dziedzictwa kulturowego.

10. Zasady oceny realizacji programu opieki nad zabytkami

Program Opieki nad Zabytkami Gminy Dąbrowa Górnicza na lata 2023-2026 po zaopiniowaniu przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, zostaje przedstawiony Radzie Miejskiej, w celu przyjęcia go Uchwałą. Program został opracowany na okres czterech lat i stanowi dokument uzupełniający w stosunku do innych dokumentów planistycznych i aktów prawa miejscowego. Co dwa lata Prezydent będzie sporządzał sprawozdania z realizacji zadań programu i przedstawiał je Radzie Miejskiej.

Wykonanie sprawozdania powinna poprzedzić ocena poziomu realizacji programu, uwzględniająca:

- 1) ilość wykonanych zadań przyjętych do realizacji;
- 2) efektywność wykonania zadań;
- 3) wartość finansową zrealizowanych zadań;
- 4) zakres współpracy z osobami i jednostkami odpowiedzialnymi za zabytki.

11. Źródła finansowania programu opieki nad zabytkami

Obowiązującym wyznacznikiem sposobu finansowania opieki nad zabytkami są zasady, które zawiera Rozdział 7 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Nakładają one obowiązek finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku na osobę fizyczną, lub inną jednostkę organizacyjną w tym także na jednostki z sektora finansów publicznych, posiadające tytuł prawny do zabytku.

Zadania związane z opieką nad zabytkami mogą być finansowane, m.in. z następujących źródeł:

- 1) z budżetu miasta finansowanie odbywa się w ramach przyznanej dotacji na prace zgodne z art. 81 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, lub dotyczy stanowisk archeologicznych odkrytych na terenie będącym własnością miasta;
- 2) z budżetu Urzędu Marszałkowskiego Województwa Śląskiego w ramach przyznanej dotacji na prace zgodne z art. 77 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami;
- 3) z budżetu Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków na prace, zgodne z art. 77 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami;
- 4) z budżetu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, w ramach dotacji przyznanej zgodnie z art. 77 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w oparciu o ogłaszane corocznie przez Ministerstwo aktualne programy;
- 5) z dotacji unijnych;
- 6) od fundacji;
- 7) od osób fizycznych, prawnych, kościelnych;
- 8) z rządowych programów celowych.

11.1. Dotacje

Zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami dotacja może zostać udzielona osobie fizycznej, jednostce samorządu terytorialnego lub innej jednostce organizacyjnej będącej właścicielem bądź posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków. Dotacja udzielana jest na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, planowanych do przeprowadzenia w roku złożenia wniosku lub następnym, bądź na zasadzie refundacji poniesionych już nakładów przed upływem 3 lat po wykonaniu prac.

Art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określa szczegółowo wykaz działań, które mogą podlegać dofinansowaniu, przy czym należy zaznaczyć, że odnoszą się one do zabytków wpisanych do rejestru. Dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane może obejmować wyłącznie nakłady konieczne poniesione na przeprowadzenie następujących działań:

- sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
- przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
- wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
- opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
- wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego;
- sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz;
- zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
- stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
- odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
- odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;
- odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych drzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
- modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
- wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
- uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych;
- działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;

- zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków;
- zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Standardowo, dotacja udzielana jest w wysokości do 50% nakładów koniecznych na wykonanie powyższych działań. Natomiast wysokość dotacji może zostać zwiększona, nawet do 100% nakładów koniecznych, w wypadku jeżeli:

- zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową,
- wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem, technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych,
- stan zachowania zabytku wymaga niezwłocznego podjęcia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych.

Jednocześnie, łączna kwota dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru, udzielonych przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, wojewódzkiego konserwatora zabytków bądź organ stanowiący miasta lub samorządu województwa, nie może przekraczać wysokości 100 % nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.

Programy Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego dysponuje instrumentami finansującymi działania związane z ochroną dziedzictwa kulturowego na mocy przyjętych rozwiązań wynikających z „Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020”. Jednym z trzech instrumentów wdrażania przyjętych celów częściowych są Narodowe Programy Kultury, w tym Narodowy Program Kultury „Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Kulturowego”. Określony jest on poprzez podprogramy, priorytety i działania, które MKiDN realizuje w corocznie ogłaszanych programach.

Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego co roku ogłasza programy, w ramach których można się ubiegać o dofinansowanie projektów związanych z ochroną zabytków. Mimo, że są one ogłaszane każdego roku, zakres merytoryczny i tematyczny w poszczególnych latach zasadniczo nie ulegał zmianie.

12. Realizacja i finansowanie przez gminę zadań z zakresu ochrony zabytków

W okresie obowiązywania *Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Dąbrowa Górnicza na lata 2024-2027*, miasto dokona analizy potrzeb w zakresie konserwacji zabytków oraz możliwości finansowych gminy w tym zakresie. Gmina przeznaczy środki na konserwację zabytków zdobyte ze źródeł publicznych. Będą one przeznaczone na cele wyznaczone przez administrujących zabytkowymi obiektami. Zgodnie z w/w analizą Gmina będzie w ramach posiadanych środków na bieżąco wykonywać prace renowacyjne obiektów własnych umieszczonych w Gminnej Ewidencji Zabytków oraz dotować prace przy zabytkach nie będących jej własnością na podstawie kierowanych przez właścicieli wniosków. Działania te realizowane na podstawie Uchwały nr XXX/619/2021 Rady Miejskiej w Dąbrowie Górniczej z dnia 19 maja 2021 r. w sprawie zasad udzielania dotacji z budżetu Miasta Dąbrowy Górniczej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków lub znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków położonych na terenie Dąbrowy Górniczej

Biorąc pod uwagę korzystne położenie miasta oraz dużą ilość obiektów posiadających wartości zabytkowe Gminny Program Opieki nad Zabytkami stanowić będzie pomocne narzędzie w ukierunkowaniu polityki gminnej w zakresie rozwoju turystyki, promocji i ochrony dziedzictwa kulturowego, prowadzonej w sposób uporządkowany i długoterminowy. Wszystkie te elementy przyczynią się do postrzegania Dąbrowy Górniczej jako przyjaznej turystom i inwestorom, dumnej ze swoich walorów zabytkowych oraz dbającej o własne dziedzictwo kulturowe i historyczne.

13. Spis tabel i map

Mapa 1 Granice administracyjne Dąbrowy Górniczej wraz z otaczającymi gminami.

Mapa 2 Granice administracyjne Dąbrowy Górniczej z naniesionymi obszarami dzielnic.

Tabela 1 Wykaz cmentarzy na terenie miasta Dąbrowa Górnicza.

Tabela 2 Wykaz najcenniejszych nagrobków poddanych renowacji w latach 2014 – 2022 na cmentarzu przy ulicy Starocmentarnej.

Tabela 3 Wykaz najcenniejszych nagrobków poddanych renowacji w latach 2014 – 2022 na cmentarzu przy ulicy 11 listopada.

Tabela 4 Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków w mieście Dąbrowa Górnicza.

Tabela 5 Wykaz wybranych zabytków ruchomych z terenu miasta Dąbrowa Górnicza.

Tabela 6 Wykaz zabytków pozyskanych do zbiorów Muzeum Miejskiego „SztYGarka” od stycznia do września 2022 roku.

Tabela 7 Wykaz zabytków pozyskanych do zbiorów Muzeum Miejskiego „SztYGarka” od 1997 do 2022 roku.

Tabela 8 Wykaz liczbowy zabytków pozyskanych do działu archeologii Muzeum Miejskiego „SztYGarka” w latach 2003 - 2022.

Tabela 9 Koszty poniesione na działania związane z ochroną zabytków z terenu miasta Dąbrowa Górnicza w latach 2016-2019.

Tabela 10 Kierunki zadań i zadania do realizacji w ramach wyznaczonych priorytetów planowane do realizacji na terenie miasta Dąbrowa Górnicza.

Załącznik nr 1

Bibliografia:

Wykaz obowiązujących aktów prawnych:

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Z 1997 r., nr 78 poz. 483 z późn. zm.).

Ustawy:

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (Dz.U. 2022 poz. 840 z późn. zm.),

Ustawa o samorządzie gminnym z dnia 8 marca 1990 roku (Dz. U. 2023 poz. 40 z późn. zm.),

Ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym z dnia 27 marca 2003 r. (Dz.U. 2023 poz. 977 z późn. zm.),

Ustawa Prawo budowlane z dnia 7 lipca 1994 r. (Dz. U. 2023 poz. 682 z późn. zm.),

Ustawa Prawo ochrony środowiska z dnia 27 kwietnia 2001 r. (Dz.U. 2022 poz. 2556 z późn. zm.),

Ustawa o ochronie przyrody z dnia 16 kwietnia 2004 r. (Dz.U. 2023 poz. 1336 z późn. zm.),

Ustawa o gospodarce nieruchomościami z dnia 21 sierpnia 1997 r. (Dz.U. 2023 poz. 344 z późn. zm.),

Ustawa o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej z dnia 25 października 1991 r. (Dz.U. 2020 poz. 194 z późn. zm.),

Ustawa o działalności pożytku publicznego i wolontariacie z dnia 24 kwietnia 2003 r. (Dz.U. 2023 poz. 571),

Ustawa o muzeach z dnia 21 listopada 1996 r. (Dz.U. 2022 poz. 385),

Ustawa o bibliotekach z dnia 27 czerwca 1997 r. (Dz.U. 2022 poz. 2393),

Ustawa o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach z dnia 14 lipca 1983 r. (Dz.U. 2020 poz. 164 z późn. zm.).

Rozporządzenia

Rozporządzenie Ministra Kultury z 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (Dz. U. z 2004 roku Nr 30, poz. 259), ustawa mówi, że starosta w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, może umieszczać na zabytku nieruchomym wpisany do rejestru znak informujący o tym, iż zabytek ten podlega ochronie,

Rozporządzenie Ministra Kultury z 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych (Dz. U. z 2004 roku Nr 71, poz. 650),

Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 kwietnia 2004 r. w sprawie organizacji wojewódzkich urzędów ochrony zabytków (Dz. U. z 2004 roku Nr 75, poz. 706),

Rozporządzenie Ministra Kultury z 27 kwietnia 2004 r. w sprawie Polskiego Komitetu Doradczego (Dz. U. z 2004 roku Nr 102, poz. 1066),

Rozporządzenie Ministra Kultury z 10 maja 2004 r. w sprawie rzeczoznawców Ministra Kultury w zakresie opieki nad zabytkami (Dz. U. z 2020 roku poz.1901),

Rozporządzenie ministra Kultury z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki „Za opieką nad zabytkiem” (Dz. U. z 2004 roku Nr 124, poz. 1304),

Rozporządzenie Ministra Kultury z 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. z 2004 roku Nr 212. poz. 2153),

Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 stycznia 2014 r w sprawie udzielania dotacji na badania archeologiczne (Dz. U. z 2014, poz. 110),

Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków za granicę (Dz. U. z 2011 roku Nr 89, poz. 510),

Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz.U. 2019 poz. 1886),

Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 28 sierpnia 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisany do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisany do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz.U. 2019 poz. 1721 ze zm.),

Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 06 sierpnia 2019 r. w sprawie wzorów dokumentów oceny wskazującej czas powstania zabytku, wyceny zabytku oraz potwierdzenia wwozu zabytku na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 2019 roku poz.1470).

Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 28 sierpnia 2019 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz.U. 2019 poz. 1721).

Dokumenty strategiczne

Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019-2022 (M.P. 2019 poz. 808, Uchwała Nr 82 Rady Ministrów z dnia 13 sierpnia 2019 r.),

Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004–2013 oraz Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020 (dokument wdrożeniowy: Narodowy Program Kultury „Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Kulturowego na lata 2004-2013”),

Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2030 (M.P. 2020 poz. 1060, Uchwała Nr 155 Rady Ministrów z dnia 27 października 2020 r.),

Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w województwie śląskim na lata 2022 - 2025 (Dz. U. Woj. Śl. z 2022 r. poz. 3000 z późn. zm., Uchwała Nr VI/43/09/2022 Sejmiku Województwa śląskiego z dnia 25.04.2022 r. z późn. zm.),

Strategia Rozwoju Województwa Śląskiego „Śląskie 2030” (Uchwała Sejmiku Województwa Śląskiego nr VI/24/1/2020 z dnia 19 października 2020 r.),

Plan zagospodarowania Przestrzennego Województwa Śląskiego 2020+ (Dz. U. Woj. Śl. z 2016 r. poz. 4619, Uchwała Nr V/26/2/2016 z dnia 29 sierpnia 2016 r.),

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Dąbrowa Górnicza - II edycja (Uchwała Nr XXIII/374/08 Rady Miejskiej w Dąbrowie Górniczej z dnia 30 stycznia 2008 r. zmieniona Uchwałą Nr XXXIII/706/2017 Rady Miejskiej w Dąbrowie Górniczej z dnia 22 listopada 2017 r. oraz Uchwałą Nr LIX/1018/2023 Rady Miejskiej w Dąbrowie Górniczej z dnia 6 września 2023 r.),

Strategia Rozwoju Miasta: Dąbrowa Górnicza 2030 (Uchwała Nr LII/900/2023 Rady Miejskiej w Dąbrowie Górniczej z dnia 8 lutego 2023 roku)

Program Rewitalizacji: Dąbrowa Górnicza 2023 - aktualizacja – 2020 r. (Uchwała Nr XXV/542/2020 Rady Miejskiej w Dąbrowie Górniczej z dnia 16 grudnia 2020 r.).

Publikacje i materiały źródłowe

Monografia Dąbrowy Górniczej t. I, II, III, Dąbrowa Górnicza 2016 – 2020,

Studium historyczne Dąbrowy Górniczej - maszynopis, Dąbrowa Górnicza 1998,

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Dąbrowa Górnicza na lata 2016 – 2019, Załącznik do Uchwały Nr XVII/380/2016,

Materiały udostępnione przez Urząd Miejski Dąbrowy Górniczej,

Materiały konserwatorskie udostępnione w siedzibie WKZ o. Katowice.

**Uzasadnienie
do projektu Uchwały
w sprawie przyjęcia „Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Dąbrowa Górnicza na lata 2024-2027”**

Gmina, zgodnie z ustawą z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym w zakresie zadań własnych realizuje zadania dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami (art. 7 ust. 1 pkt. 9).

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określa zakres tematyczny, okresy obowiązywania i cele opracowania programu.

Zgodnie z art. 87 ust. 2 ww. ustawy program ten ma w szczególności:

- 1) włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
- 2) uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- 3) zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- 4) wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- 5) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków do potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- 6) określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- 7) podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Zgodnie z art. 21 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami gminna ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzenia gminnego programu opieki nad zabytkami.

Z realizacji Programu Prezydent sporządza, co 2 lata, sprawozdanie, które przedstawia Radzie Miejskiej (art. 87 ust. 5).

Niniejszy Program został zaopiniowany przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Katowicach. Jest opracowany zgodnie z obowiązującymi przepisami prawa, oraz na podstawie wytycznych zawartych w opracowaniu pn. „Gminny Program opieki nad zabytkami - Poradnik Metodyczny” wydanym przez Krajowy Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków w 2008 r. (nadal rekomendowanym przez Narodowy Instytut Dziedzictwa do stosowania jako poradnik metodyczny dla sporządzenia gminnych programów opieki nad zabytkami).

Wypełniając obowiązek wynikający ze stosownych przepisów, uzasadnione jest podjęcie niniejszej uchwały.